

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za sociologiju

SOCIOLOŠKI ASPEKTI RODNOG NASILJA U ADOLESCENTSKIM
VEZAMA

Diplomski rad

Studentica: Nikol Butina

Mentorica: prof. dr. sc. Branka Galić

Zagreb, kolovoz 2017.

Sadržaj

1. Uvod	4
2. Rodno nasilje u vezama	6
2.1 Općenito o rodnom nasilju	6
2.2 Teorije kojima se objašnjava rodno nasilje	8
2.3 Vrste i posljedice rodnog nasilja u vezama.....	10
3. Rodno nasilje u adolescentskim vezama	18
3.1 Intimne veze adolescenata i nasilje	18
3.2 Faktori rizika za rodno nasilje u adolescentskim vezama.....	21
3.3 Pregled istraživanja o nasilju u adolescentskim vezama	24
3.4 Vrste i posljedice rodnog nasilja u adolescentskim vezama	26
3.5 Suzbijanje rodnog nasilja	33
3.6 Zakoni, protokoli i neki primjeri prevencije rodnog nasilja u Republici Hrvatskoj	37
4. Zaključak.....	43
Literatura.....	47

Sažetak

Diplomski rad prikazuje sociološke aspekte rodnog nasilja u adolescentskim vezama na temelju postojeće literature i već provedenih istraživanja u inozemstvu i Republici Hrvatskoj. Unatoč tome što putem medija redovito svjedočimo tragičnim završecima nasilnih veza, otvorene rasprave o tom fenomenu još uvijek su rijetke. Problem je pogotovo izražen među adolescentima koji često nisu ni svjesni da su i sami u nasilnoj vezi. Razlog tomu je široka lepeza zlostavljачkog ponašanja s kojom se osoba može susresti. Izuzetno je važno mlade upoznati s činjenicom da zlostavljanje ne mora biti samo fizičko ili seksualno nego i emocionalno-psihološko, koje je u njihovoj dobi ujedno i najčešće. Prema tome, glavna svrha rada je dati pregled vrsta rodnog nasilja u adolescentskim vezama, proučiti razloge iz kojih do njega uopće dolazi te usporediti ga s rodnim nasiljem u vezama općenito.

Prvi dio rada bavi se rodnim nasiljem: tko su žrtve, a tko napadači, zašto žrtve ostaju u nasilnim vezama i s kakvim se posljedicama kasnije moraju nositi. Vrste nasilja tablično su prikazane po kriteriju ozbiljnosti tj. težini kaznenog djela. Svrha ovog dijela rada je dati širi uvid u rodno nasilje i njegove karakteristike. Drugi dio rada fokusira se na rodno nasilje u vezama adolescenata. Važno je napomenuti da za razliku od odraslih mladi u kraćem vremenskom roku ostvaruju veze koje mogu smatrati vrlo značajnima. Nakon kraćeg opisa adolescentskih veza slijedi pregled vrsta nasilja koje se u njima javljaju na temelju podataka iz dosadašnjih istraživanja. Rad uspoređuje nasilne adolescentske veze s nasilnim vezama općenito s ciljem da istraži njihove sličnosti i razlike. Nadalje se raspravlja o faktorima rizika za rodno nasilje u adolescentskim vezama te posljedicama koje ono ima na svoje žrtve. Da bi se problem aktualizirao i povezao s našom svakodnevicom, govori se o rezultatima istraživanja provedenih na navedenu temu u Republici Hrvatskoj. Na kraju diplomskog rada navedene su ideje kako društvo i adolescente osvijestiti i više informirati o rodnom nasilju.

Ključne riječi: rodno nasilje, adolescentske veze, žrtve, napadači, posljedice

1. Uvod

U medijima ili svakodnevnom razgovoru neku osobu se često definira kao feministicu ili feminista, ali malo ljudi je zapravo svjesno što taj pojam obuhvaća stoga ga gledaju kao nešto negativno. Georg Ritzer feminističku teoriju definira kao „novi oblik izučavanja o ženama koji predstavlja široki sustav ideja o osnovnim karakteristikama društvenog života i ljudskog iskustva shvaćenog sa ženskog stajališta“ (Ritzer, 1997: 298). Feminističke teorije u fokus stavljaju rod sa željom „da se objasne rodne nejednakosti u društvu i da se pokušaju prevladati“ (Giddens, 2007: 687). To je novi oblik izučavanja jer je stoljećima dominantan okvir razmišljanja i djelovanja bio iz perspektive muškarca. Jačanjem prava žena javila se potreba da se svaki aspekt svijeta u kojem živimo preispita i redefinira iz ženskog kuta gledanja. Ipak, promjene ne smiju biti privilegija samo odabranih, moćnih i viših slojeva društva nego moraju zaživjeti za većinu (Katz Rothman, 1989: 96, 103). Feminizam kroz kritiku i razne projekte pokušava osvijestiti društvo o nepravednosti i potlačivanju patrijarhata, a sve to s ciljem da ostvari bolji svijet, ne samo za žene, nego za društvo u cjelini.

Prije dublje analize rodnog nasilja u adolescentskim vezama važno je kratko napomenuti razliku između spola i roda. Spol je daleko uži pojam jer označava isključivo fizičke razlike između muškarca i žene. Rod je u sociologiji puno složeniji pa zaslužuje više pozornosti. Prema definiciji koju Anthony Giddens navodi u svom sveobuhvatnom udžbeniku *Sociologija*, rod obuhvaća „društvena očekivanja o ponašanju koje se smatra primjerenim za pripadnike obaju spolova“ (Giddens, 2007: 697). Norme, tj. pravila prihvatljivog ponašanja kulturno su determinirane, a kad se one krše slijede odgovarajuće sankcije. Svako društvo na svojstven način definira muškost i ženskost te samim time jednima daje više slobode dok druge ograničava. Manifestacija toga je neskladna raspodjela statusa, ugleda i moći što nazivamo rodnom nejednakosti. Može doći i do rodnog nasilja kao još jedne demonstracije nadmoći jedne društvene skupine nad drugom. Nasilje mogu počinuti žene i muškarci no ovaj rad fokusirat će se na one primjere u kojima su žene žrtve, a muškarci zlostavljači jer je to češći slučaj. „U kontekstu heteroseksualnih partnerskih odnosa, počinitelji nasilja u vezi pretežno su osobe muškog spola, dok su djevojke i žene češće žrtve“ (Hodžić, 2007: 23). Nejednakost grupa može se pronaći u najrazličitijim oblicima. „Nasilje nije nužno samo otvorena fizička okrutnost nego i eksploatacija te kontrola na raznim mjestima, npr. u standardima mode i ljepote, idealima majčinstva, djevičanstvu, praksi ginekologije, porođajstva, neplaćenom kućanskom poslu te potplaćenom radu“ (Ritzer, 1997: 323). Bilo kakvo uzdizanje jedne društvene grupe u odnosu na druge rezultira prvenstveno

nezadovoljstvom, a kasnije može eskalirati do nasilja. Do toga dolazi jer se potlačeni raznim sredstvima pokušavaju izboriti za bolju društvenu poziciju, a potlačitelji osjećaju da su njihovi osobni interesi ugroženi. S ciljem da ne izgube moć okreću se nasilju kao instrumentu prinude kojim se postojeća pravila podržavaju i primjenjuju (Krishnaraj, 2007: 90). U tradicionalnim, patrijarhalnim društvima neravnopravan odnos moći uopće se ne smatra problematičnim već upravo suprotno – normalnim i prirodnim. Kad god se u javnosti želi prekinuti kvalitetna rasprava o nekom problemu, koristi se opravdanje da je postojeći poredak u društvu „prirodan“. Time se svi razgovori prekidaju i tema se smatra zaključenom. „No ono što se nekoć smatralo univerzalnim ili apsolutnim znanjem o svijetu, zapravo proistječe iz društva u kojem je muškarac povlašteni „gospodar“, a žena nevidljiva, nepriznata i subordinirana“ (Ritzer, 1997: 300). Upravo taj način razmišljanja temelj je dubinske neravnopravnosti između muškaraca i žena kojoj svakodnevno svjedočimo u Republici Hrvatskoj, ali i šire.

Ponekad se zanemaruje ili čak namjerno preskače činjenica da rodno nasilje u intimnim vezama postoji već od adolescentske dobi. Ovaj rad će stoga prikazati oblike, razloge i posljedice nasilja baš u takvim vezama. Slabija upućenost javnosti, a prvenstveno mladih, rezultira u neznanju, strahu i sve većem bujanju ovog problema. Pojava da djevojke ne prepoznaju neki oblik rodnog nasilja i kategoriziraju ga kao iskaz privrženosti ili ljubav dovoljno je alarmantna te na tome treba raditi od najnižih pa do najviših razina društva. Dok se dječaka odgaja tako da traži ženu koja će udovoljavati svim njegovim potrebama, a istovremeno biti o njemu ovisna i od njega kontrolirana, djevojčice se odgaja tako da budu duboko nesigurne u sebe i prihvaćaju svoju socijalnu subordinaciju, ističe Ritzer (1997). Prema tome, emocionalno zlostavljanje i nasilje žena može biti proizvod dugogodišnjeg načina razmišljanja, odgoja i suživota neravnopravnih članova društva. Ipak, interes javnosti za temu roda i nasilja raste od 1980-ih što daje nadu za svjetlijom budućnosti.

2. Rodno nasilje u vezama

2.1 Općenito o rodnom nasilju

Američka sociologinja Mary R. Jackman kaže da je „ljudski kapacitet za nasiljem iznimno elastičan“ (Jackman, 2006: 277) što rezultira širokim spektrom oblika nasilja s kojim se susrećemo. Motivi počinitelja, faktori rizika i okidači za pojedini nasilni čin uvelike variraju pa je teško konstruirati definiciju koja će pokriti sve moguće ishode. To je ujedno i veći kamen spoticanja mnogih istraživanja na ovu temu. Definiranje nasilja ne čini se teško ako mislimo na samu riječ u hrvatskom jeziku. Nasilje je primjena sile protiv volje ili prava onoga na kome se primjenjuje, dok pravna definicija navodi da je to protupravna uporaba fizičke sile ili neugodnost koja je posljedica takvog čina¹. Unatoč tome, pojam nasilja postaje puno složeniji iz sociološkog kuta gledanja.

Tradicionalne definicije nasilja fokusiraju se isključivo na ono fizičko stoga nude samo uzak pogled na to što sve nasilno ponašanje obuhvaća. Posljednjih desetljeća definicija se polako proširuje. Prema *Deklaraciji o eliminaciji nasilja nad ženama* Ujedinjenih naroda iz 1993. g. **rodno nasilje** je „bilo koji čin rodno uvjetovanog nasilja koji rezultira, ili može rezultirati, fizičkom, spolnom ili psihološkom ozljedom ili patnjom žena, uključujući prijetnje, prisilu ili proizvoljno uskraćivanje slobode, bez obzira dešava li se u javnom ili privatnom životu“ (UN General Assembly, 1993, čl. 1). Mnogim definicijama nedostaje ekonomska dimenzija nasilja, kojom se sociolozi sve više bave. Ekonomsko nasilje ozbiljan je oblik zlostavljanja koji žrtvi uskraćuje dovoljno financijskih sredstava da ispuni svoje osobne potrebe, a temelji se na moći, prisili i kontroli (Branigan, 2004: 11). Feminističke teorije nasilje definiraju kao „svaki čin – fizički, seksualni ili verbalni – kojeg pojedinac doživljava kao prijetnju, invaziju ili napad i koji ima učinak ozljeđivanja ili degradiranja tog pojedinca što njemu ili njoj uskraćuje mogućnost kontroliranja različitih aspekata svakodnevnog života, uključujući i kontakt s drugima“ (Renzetti, 2008: 271). **Obiteljsko nasilje** odnosi se „na sve oblike nasilja unutar obitelji bez obzira na dob ili spol žrtve ili počinitelja“ (Ellsberg i Heise, 2005: 11). Žrtva može biti supružnik, dijete ili starija osoba. Ellsberg i Heise ističu da je termin problematičan jer se drugačije koristi u različitim krajevima svijeta. Drugi termini koji se koriste za ovu pojavu uključuju nasilje između intimnih partnera, nasilje između roditelja, obiteljsko zlostavljanje i bračno nasilje (Evans, DiLillo, 2011: 744). Pojmovi zlostavljanje i

¹ Definicija preuzeta s *Hrvatskog jezičnog portala* (<http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>) 15. siječnja 2017.

nasilje se u ovom radu koriste kao sinonimi. Rad se bavi nasiljem u intimnim vezama, ali prije toga treba definirati intimnu vezu. **Intimna veza** je svaka romantična i/ili seksualna veza između dvije osobe koje nisu biološki povezane, uključujući hodanje ili udvaranje, veze u kojima partneri žive zajedno u kućanstvu (kohabitiraju), veze u kojima dvoje ljudi ima zajedničku djecu, ali više formalno nisu u romantičnoj ili seksualnoj vezi te bračne odnose (Mouradian, 2000). **Nasilje u intimnim vezama** koje je „pretežno usmjereno protiv žena od strane muškaraca, a podrazumijeva fizičko, emocionalno, spolno i psihološko zlostavljanje kojeg čine intimni partneri ili poznanici, uključujući osobe koje su trenutni ili bivši supružnici, partneri u kohabitaciji i dečki (engl. *boyfriends*)“ (Carlson, 2008: 371). Istraživanja su se u početku fokusirala na nasilje u bračnim vezama, ali mnogi autori proširili su definiciju intimne nasilne veze uključivši rastavljene i razvedene supružnike, sadašnje i bivše partnere koji su kohabitirali bez stupanja u brak, partnere u vezi i istospolne partnere (Hickman i dr., 2004: 124).

Između navedenih pojmova nasilja dolazi do preklapanja s obzirom na objekt na kojem se nasilje vrši. Nasilje u obitelji odnosi se na nasilje nad djecom, starijim i nemoćnim osobama te među supružnicima. „Nasilje među intimnim partnerima proširuje pojam nasilja među supružnicima u smislu da se orijentira na nasilje u svim vrstama intimnim odnosa (primjerice u mladenačkim vezama ili u kohabitacijama)“ (Klasnić, 2011: 341).

„Nasilno ponašanje motivirano je neprijateljskom i zlobnom namjerom da se žrtvi naštetiti na način koji je društveno, moralno i legalno devijantan“ (Jackman, 2006: 276). Cilj počinitelja je nanijeti neugodu i bol žrtvi s dugotrajnim fizičkim, psihološkim i bihevioralnim posljedicama. Počinitelj je prije i poslije nasilnog čina svjestan kršenja prava i ugrožavanja druge osobe, ali to ga ne sprječava nego dodatno motivira. „U objašnjenju nasilja nad ženama feminističke teorije polaze od odnosa moći u društvu i njegove uzroke nalaze u nejednakoj moći muškarca i žene“ (Nikolić Ristanović, 2011: 337). Upravo je nejednaka raspodjela moći temelj svake nasilne veze. Dominacija, kontrola, a na kraju i sama fizička snaga muškarca nad ženom omogućava neravnopravni odnos koji može imati jedino štetne posljedice. Iz toga se razvija široka lepeza raznih oblika rodnog nasilja o čemu će kasnije više biti riječ. Prilikom analize nasilja nad ženama dijelimo ga na pojedine vrste kao što su: nasilje u braku i partnerskim vezama te seksualno nasilje. Feministička objašnjenja partnerskog nasilja obuhvaćaju ona psihološka, socijalna, tj. psihosocijalna, i kulturna (Nikolić Ristanović, 2011). Patrijarhat je čarobna riječ koja često prikriva, opravdava te ponekad čak promovira partnersko nasilje. S jedne strane, žene u nasilnim vezama ostaju iz raznih razloga, npr. viša

tolerancija na nasilje zbog zlostavljanja u djetinjstvu, niži stupanj obrazovanja, nezaposlenost, (Gelles, 1976: 666, 667) korištenja kognitivnih strategija koje im pomažu da na nasilnu vezu gledaju u pozitivnom svijetlu (Bennett Herbert i dr., 1991: 321). S druge strane, društvo teže dopire do počinitelja i žrtava jer je partnersko nasilje dio privatnog aspekta veze.

Činjenica da se tek odnedavno zapravo razgovara o rodnom nasilju kao značajnom problemu može objasniti pasivnost i usporenost društva. „Tek je na Drugoj svjetskoj konferenciji Ujedinjenih naroda o ženama u Kopenhagenu (1980) nasilje u obitelji po prvi put priznato kao kršenje ženskih ljudskih prava“ (Dokmanović, 2011: 305). Ignoriranje svakodnevice mnogih žena koje su žrtve nekog oblika nasilja šalje krivu poruku njima samima, ali i njihovim napadačima. Rodno nasilje se događa potajno i u privatnosti, ali nikako nije stvar privatne sfere te neće jednostavno nestati ako ga ignoriramo. Dogodit će se upravo suprotno, a to ne bi trebao biti cilj nijedne države koja sebe definira kao suverenu ili demokratsku. Potrebno je dosta vremena da ideja ili zakon s papira prijeđe na aktivnu primjenu u društvenoj svakodnevici. Sustavna edukacija, osvješćivanje o problemu i praktične ideje za njegovo rješavanje mogu dovesti do vidljivih rezultata. Kad, unatoč svemu, dođe do nasilja, država ima pravne, zaštitne i preventivne obaveze. „Pravne obaveze podrazumijevaju uspostavu i primjenu zakonodavstva; zaštitne obaveze uključuju psihološku pomoć, rehabilitaciju i zaštitu žrtve; preventivne obaveze odnose se na istraživanja, mjere obrazovanja, podizanje svijesti društva tj. mijenjanje društvenih i kulturnih obrazaca ponašanja“ (Radačić, 2014: 18). Pitanje je koliko se do navedenih državnih obveza uopće drži, a kamo li do koje mjere se one zaista provode.

2.2 Teorije kojima se objašnjava rodno nasilje

Brojne teorije rodnog nasilja pomažu u razumijevanju prirode nasilja i uzroka nasilnog ponašanja. Najmanje 20 različitih teorija o rodnom nasilju postojalo je sredinom 1980-ih, a danas ih ima još i više, no još uvijek ne postoji nijedna koja u potpunosti može objasniti nasilje prema ženama (DeKeseredy, Schwartz, 2011: 9). Slijedi kratak prikaz nekih perspektiva i teorija od kojih istraživanja polaze.

Lawson suprotstavlja dvije sociološke perspektive nasilja: obiteljsku, koja nasilje intimnih partnera svrstava u samo jedan aspekt šireg fenomena obiteljskog nasilja, i feminističku, koja se bazira na rodu i patrijarhalnoj dominaciji muškaraca nad ženama (Lawson, 2012: 573). Perspektiva obiteljskog nasilja uzima obitelj kao jedinicu analize i

glavni fokus (Lawson, 2012: 575). Feministička perspektiva partnersko nasilje definira kao izraz patrijarhalne dominacije muškaraca nad ženama pa je stoga kvalitativno drugačije od drugih oblika obiteljskog nasilja (Lawson, 2012: 588). Ono što obje perspektive imaju zajedničko je činjenica da odbacuju ideju da je nasilje između intimnih partnera rezultat pojedinačne abnormalnosti ili devijantnosti (Lawson, 2012: 580).

Teorija socijalnog učenja (Bandura, 1977) tvrdi da ljudi uče određene oblike ponašanja promatranjem ili kroz direktno iskustvo. Prikupljenim informacijama iz okoline pojedinac stvara očekivanja koja koristi kao vodič za svoje buduće postupke (Bandura, 1977: 17, 18). Prema tom modelu mnogi autori objašnjavaju obiteljsko nasilje te ga nazivaju *ciklus nasilja* ili *teorija intergeneracijske transmisije*. „Postoje razni oblici teorije socijalnog učenja, ali svi oni dijele jedan zajednički stav: nasilje i agresija nisu nasljedna svojstva, nego naučena ponašanja“ (DeKeseredy, Schwartz, 2011: 11). Djeca koja su svjedočila nasilju između roditelja ili bližnjih kasnije u životu mogu primjenjivati iste obrasce ponašanja jer vjeruju da je agresija metoda kojom se rješavaju sukobi (Gómez, 2011: 174). Longitudinalno istraživanje Gómez pokazalo je da su, neovisno jedan o drugome, zlostavljanje u djetinjstvu i nasilje u adolescentskim intimnim vezama za oba spola značajni prediktori rodnog nasilja i u kasnijim intimnim vezama, a drugi rizični faktori dodatno pojačavaju njihov utjecaj (Gómez, 2011: 184). Ipak, prema drugom longitudinalnom istraživanju, manji je rizik za mlade žene da će doživjeti nasilje tijekom fakultetskog obrazovanja ako su bile zlostavljane u djetinjstvu, a nisu u adolescentskoj dobi (Hall Smith i dr. 2003). Druge studije pokazale su da je veza nasilja iz djetinjstva s onim u intimnim vezama u odrasloj dobi kompleksnija tj. uvjetovana i drugim faktorima, npr. ako se sjećanja pojedinca s vremenom promijene ili potisnu, promatrano ponašanje se neće prenijeti u stvarno ponašanje jer je izgubilo svoju funkcionalnu vrijednost (Mihalic, 2007: 650, 651). Osim toga, pojedinci mogu učiti o nasilnom ponašanju i iz drugih izvora poput medija ili vršnjaka (DeKeseredy, Schwartz, 2011: 12).

Mnogi akademici i aktivisti imaju tendenciju isticati teorije jednog faktora umjesto da se bave objašnjenjima koji reflektiraju kompleksnost problema u stvarnom životu (Heise, 1998: 262). Stručnjaci koji su ujedinili aspekte različitih okvira stvaraju multidimenzionalne teorije (DeKeseredy, Schwartz, 2011: 13). Anderson predlaže prilagodbu teorije resursa feminističkoj perspektivi tj. analizu obiteljskog nasilja iz feminističkog kuta gledanja (Lawson, 2012: 584). Prema Anderson, u suradnji s rasom, bračnim i socioekonomskim statusom rod utječe na moć i sklonosti prema nasilju unutar intimne veze (Anderson, 1997: 667). Muškarci kojima nedostaju materijalni resursi za izražavanje ili održavanje moći postaju

nesigurni pa se mogu okrenuti nasilju kao sredstvu za ponovno uspostavljanje svoje dominantne pozicije (Anderson, 1997: 668).

Heise kritizira feminističku perspektivu jer ne uspijeva objasniti zašto neki muškarci tuku i siluju žene, a drugi ne iako su svi izloženi jednakim porukama muške superiornosti i rodne hijerarhije (Heise, 1998: 263). Problem pokušava riješiti integracijom s ekološkom perspektivom tj. primjenom ekološkog modela na rodno nasilje. Prema tome, nasilje se konceptualizira kao višeslojni fenomen kojemu je baza međudjelovanje osobnog, situacijskog i sociokulturalnog faktora (Heise, 1998: 263, 264). Služeći se već postojećom nomenklaturom za objašnjenje zlostavljanja i zanemarivanja djece, Heise predstavlja četiri razine analize rodnog nasilja: povijest pojedinca (ono što svaki pojedinac donosi u vezu, npr. prošla iskustva), mikrosistem (neposredni kontekst u kojem se događa nasilje, npr. alkohol, konflikt), egzosistem (institucije i društvene strukture u kojima se nalazi mikrosistem, npr. nezaposlenost, loš socioekonomski status) i makrosistem (mišljenja i stavovi društva općenito, npr. stroge rodne uloge, prihvaćanje nasilja i kažnjavanja) (Heise, 1998: 264, 265). Model pomaže u razumijevanju toga zašto nasilnik postaje nasilan u određenom trenutku, a u drugom ne, npr. utjecaj faktora makro- i egzosistema: adolescent prisiljava djevojku na seksualne odnose nakon zabave s prijateljima jer smatra da ima na to pravo, osjeća pritisak vršnjaka da dokaže svoju muškost i osjeća lažnu hrabrost pod utjecajem alkohola (Heise, 1998: 285).

Ekološki modeli odnose se na višestruke razine utjecaja i podupiru stav da rodno nasilje treba proučavati u okviru konteksta i sistema u kojima se ono događa (DeKeseredy, Schwartz, 2011: 15). Mnogi stručnjaci služe se njima jer su fleksibilni i bave se širokim spektrom faktora rizika (DeKeseredy, Schwartz, 2011: 15). DeKeseredy i Schwartz napominju da im je to ujedno i mana zato što je iznimno teško, ako ne i nemoguće, testirati ih u potpunosti.

2.3 Vrste i posljedice rodnog nasilja u vezama

Mnogi autori već u uvodima svojih članaka i knjiga ističu vrlo važnu činjenicu, a to je da dolazak do opipljivih ili konkretnih podataka nije lak posao. Problem leži u tome da je u društvu nasilje u intimnim vezama često skriveno ili svojevrsni tabu. Žrtve ne prijavljuju zločine zbog društvene stigme (Ellsberg i Heise, 2005: 32) te nedostatka podrške društvenog i sudskog sustava unatoč tome što postoje zakoni za suzbijanje rodnog nasilja (Morrison i dr.,

2007: 35). Svi zločini koji nisu prijavljeni, nisu niti evidentirani u sustavu, ali ne smijemo se zavaravati da se nikada nisu ni dogodili. Prema tome, u analizi bilo koje studije napominje se da je pravi broj psihičkih, fizičkih i seksualnih napada zapravo puno veći. Nadalje, kao što je već prethodno opisano, susrećemo se s problemom samog definiranja nasilja nad ženama. Razne studije, deklaracije i zakoni pristupaju tom složenom fenomenu različito ovisno o tome na što se fokusiraju ili što im je u određenom trenutku cilj. Jasno je da zbog toga nismo odmah u mogućnosti uspoređivati studije i prakse dviju ili više zemalja. „Iako imamo sve više dokaza o mnogobrojnim tipovima rodnog nasilja, mali broj tih dokaza je usporediv u različitim zemljama“ (Morrison i dr., 2007: 27).

Jedan od ciljeva ovog rada je prikazati rodno nasilje tj. njegove mnogobrojne vrste i karakteristike te posljedice koje ono ima za žrtvu. Tablica 1.1 osmišljena je tako da daje pregled vrsta nasilja u intimnim vezama općenito, neovisno o dobi sudionika i ozbiljnosti njihove veze, kompilirajući podatke iz raznih izvora. Iako je tipove rodnog nasilja u teoriji jednostavno kategorizirati i analizirati, ne smije se zaboraviti da se u praksi oni često isprepliću ili javljaju zajedno. Jednostavno rečeno, jedan se veže na drugoga. Npr. fizičko nasilje često je uvertira za seksualni napad, a ograničenje sloboda povezano je s ekonomskom ovisnošću žene o muškarcu. Navedene su brojne posljedice za žrtve, ali to je tek vrh ledenog brijega jer je njihovo zdravstveno stanje u cjelini ugroženo. U tablici je kompilacija podataka iz priručnika, knjiga i članaka koji su se bavili ovom temom analizirajući rezultate istraživanja iz različitih zemalja. U tabličnom prikazu vidi se pet tipova rodnog nasilja. Za svaki tip nasilja dan je opis i dodatne činjenice vezane uz njega. Sljedeća kategorija tablice prikazuje čitav niz fizičkih ozljeda i posljedica po žrtvu. Na samom kraju navedene su psihološke i bihevioralne posljedice rodno uvjetovanog nasilja.

Tablica 1.1 Pregled rodnog nasilja u intimnim vezama općenito

TIP RODNOG NASILJA	OPIS	VRSTE FIZIČKIH OZLJEDA I POSLJEDICA	PSIHOLOŠKE I BIHEVIORALNE POSLJEDICE PO ŽRTVU NASILJA
ekonomsko nasilje	ograničavanje, kontroliranje, iskorištavanje ženinih ekonomskih resursa i potencijala	može dovesti do fizičkog nasilja	depresija, anksioznost, sram, nisko samopoštovanje, poremećaji prehrane i spavanja, zlouporaba droge i alkohola, fobije, PTSP, psihosomatski poremećaji, samoozljeđivanje, rizično seksualno ponašanje, pokušaj samoubojstva
emocionalno i psihološko nasilje	integralni dio drugih tipova nasilja, cilj je namjerno naštetiti drugoj osobi, kontrolirati ju, zastrašivati i vršiti prisilu	/	
fizički napad	fizičke ozljede zadobivene od strane partnera	gastrointestinalni poremećaji, posjekotine, frakture, ozljede glave, grudi, abdomena ako je žrtva trudna, ozljede djeteta u maternici, pobačaj, mrtvorođenje	
seksualni napad, seksualno zlostavljanje, silovanje	neželjeno fizičko i verbalno ponašanje seksualne prirode; oralno, vaginalno, analno	ginekološki poremećaji, upalne bolesti zdjelice, seksualno prenosive bolesti, tjelesne ozljede, neželjena trudnoća, komplikacije u trudnoći, pobačaj	
ubojstvo	usmrćivanje žrtve	smrt	

Prema: Brownmiller (1993), Corrie i McGuire (2013), Dobash i Dobash (2003), Dokmanović (2011), Fawole (2008), Jackman (2006), Klasnić (2011, 2014), Nikolić Ristanović (2011), Radačić (2014)

Ekonomsko nasilje oblik je diskriminacije nad ženama (Fawole, 2008: 169). Možemo ga definirati kao ponašanja kojima nasilnik ograničava, kontrolira i iskorištava ženine ekonomske resurse i potencijale (Klasnić, 2014: 119). Fawole ga opisuje kao situacije u kojima nasilnik ima potpunu kontrolu nad žrtvinim novcem i drugim ekonomskim resursima ili aktivnostima (Fawole, 2008: 168). Postoje razni načini na koje žene mogu biti ekonomski zlostavljane, a veliki je problem u tome što ga mnoge ne prepoznaju kao oblik nasilja (Corrie i McGuire, 2013: 38). U užem smislu ekonomsko nasilje podrazumijeva nejednaku kontrolu nad zajedničkim resursima, uskraćivanje pristupa novcu, zapošljavanju ili edukaciji, a u širem smislu odnosi se na oštećenje ili uništavanje ženine imovine, krađu i/ili onemogućavanje raspolaganja vlastitim resursima ili imovinom (Klasnić, 2011). Dugogodišnje ograničavanje ekonomske slobode žrtve često čini vezane za nasilnika jer nemaju financijske resurse tj. prihode, da vezu ili brak prekinu. Neki primjeri ekonomskog nasilja su: nerazumno kontroliranje ponašanja koje drugu osobu lišava financijske autonomije, zakidanje financijske podrške, prisila partnera na odricanje kontrole nad svojim financijskim resursima, sprječavanje u donošenju odluka o troškovima u kućanstvu, sprječavanje u pronalasku ili zadržavanju posla (Corrie i McGuire, 2013: 7; Dobash i Dobash, 2003: 744). Sve prethodno navedene aktivnosti vrše se s ciljem da se ženu dovede do potpune ovisnosti o novcu za svakodnevne potrebe (Fawole, 2008: 168). Ekonomsko nasilje rezultira produblјivanjem siromaštva jer umanjuje pristup neovisnim sredstvima za uzdržavanje, povećava napetost među partnerima u vezi što može dovesti i do fizičkog nasilja te promovira društvenu nejednakost i seksualnu eksploataciju djevojaka i žena čime se na državnoj razini uništava ekonomski produktivna radna snaga (Fawole, 2008: 172). Važno je napomenuti i da se financijsko zlostavljanje često nastavlja čak i nakon prekida veze jer bivši partneri i dalje kontroliraju obiteljski novac (Fawole, 2008: 173).

Iako ga se mnogo rjeđe istražuje, **emocionalno i psihološko zlostavljanje** javlja se češće od fizičkog i seksualnog (Sears i sur., 2006; Hodžić, 2007). Mnogi autori ističu da ga je najteže kvantificirati, a prema tome i istražiti. Problem leži u velikom broju podvrsta, situacija i kombinacija u kojima se javlja. Prema tome, žrtve nisu u stanju prepoznati sve njegove oblike pa stručnjacima često tijekom istraživanja promaknu i ostaju nezamijećeni. Christine Barter ponudila je široku definiciju emocionalnog zlostavljanja kao ponašanja kojem je cilj namjerno naštetiti drugoj osobi ili ju kontrolirati (2009). Psihološko nasilje integralni je dio cijelog niza nasilja, a muškarci ga koriste za zastrašivanje i prisilu u intimnim vezama (Dobash i Dobash, 2003: 742). Dobash i Dobash navode samo neke češće primjere: prijetnje

da će koristiti nasilje protiv žene ili kućnih ljubimaca, zastrašujući pogledi i geste, uništavanje osobnih stvari, pokazivanje i prijetnje oružjem, javno omalovažavanje, neprestane kritike žene i njoj bliskih ljudi (2003: 742, 743). Problem se produbljuje kad zahtjevi i ograničenja nasilnog partnera postaju veći sve dok žrtva nije u potpunosti izolirana od prijatelja i obitelji (Michalski, 2004: 662, 663). Na taj način ona gubi sustav podrške koju bi joj oni pružili i dolazi u još veću opasnost.

Treći tip rodnog nasilja odnosi se na **fizički napad** koji se često događa u obiteljskim i intimnim vezama kroz duži period. „Viktimizacija žena naglo se povećava u obiteljskim i intimnim vezama“ (Jackman, 2006: 284). Gastrointestinalni poremećaji, posjekotine, frakture, ozljede glave, grudi, abdomena ako je žrtva trudna, ozljede djeteta u maternici, pobačaj i mrtvorođenje samo su neke od teških ozljeda i posljedica po žrtvu. Kad se spominje fizičko nasilje jedan od prvih komentara koji se u društvu čuje jest taj da je žrtva sama kriva što je ostala sa svojim zlostavljačem. Polazi se od pretpostavke da se radi o vrlo jednostavnoj situaciji u kojoj je lako donositi objektivne odluke, a uvelike se ignorira činjenica da svaka odluka koju žrtva donese može značiti razliku između života i smrti. U nasilnim vezama postoji visok stupanj neravnopravnosti između žrtve i nasilnika pa žena smatra da nema mogućnosti niti resurse da napusti nasilnog partnera bez da ne isprovocira po nju fatalni napad. „Popuštanje je možda žrtvina najbolja strategija preživljavanja“ (Jackman, 2006: 303). Osim toga, ekonomska ovisnost, osjećaj neuspjeha, sram i strah od društvenog osuđivanja često utječu na žrtvu.

Četvrti tip rodnog nasilja uključuje **seksualni napad, seksualno zlostavljanje i silovanje**. Seksualno zlostavljanje može se definirati kao „neželjeno fizičko i verbalno ponašanje seksualne prirode koje ometa odnose“ (Jackman, 2006: 289). U svakom obliku seksualnog napada ili silovanja postoji prijetnja nasiljem ili samo nasilje zbog čega je to agresivan čin motiviran neprijateljstvom prema ženama i željom da se žena ponizi (Nikolić Ristanović 2011). Žrtve ovog oblika nasilja zato su prvenstveno žene, a počinitelji su im često otprije poznati. Jedna od definicija silovanja kaže da je to „nesuglasan dovršen snošaj ili pokušaj snošaja koji uključuje vaginalnu ili analnu penetraciju penisom, rukama, prstima, stranim objektom ili oralnu penetraciju penisom koristeći silu ili prijetnju silom ili kad se vrši nad osobom koja nije u stanju dati pristanak zbog svoje dobi, intoksikacije ili drugih faktora“ (Yuan i Koss, 2008: 583). „U feminističkoj literaturi silovanje se definira kao seksualni akt koji žena ne želi, odnosno koji je protiv njene volje“ (Nikolić Ristanović, 2011: 342). Fizičke ozljede i posljedice su mnogobrojne jer se ovaj oblik rodnog nasilja često odvija kroz duži

vremenski period. Ginekološki poremećaji, upalne bolesti zdjelice, seksualno prenosive bolesti, tjelesne ozljede, neželjena trudnoća, komplikacije u trudnoći i pobačaj samo su neke od posljedica s kojima se žrtve suočavaju (Yuan i Koss, 2008: 584). Prema Nikolić Ristanović moć, agresija i nadmoć muškarca nad ženom su alati koji silovanje čine mogućim (2011). Žene prkose patrijarhalnom društvu tako što su obrazovane, zaposlene i sve više neovisne od muškaraca. Oni koji to vide kao prijetnju polaze za zadnjim „oružjem“ koje im je preostalo, a to je spolni organ. Prema tome, mnogi autori i autorice ističu da feministice silovanje vide kao najdrastičniji oblik opresije nad ženama (Jackman, 2006; Nikolić Ristanović, 2011; Radačić, 2014). Različite aspekte čina silovanja u vrijeme rata, ali i mira te po pitanju rase i nacionalnosti detaljno opisuje Susan Brownmiller u svom feminističkom klasiku prvi put objavljenom 1975. g. *Protiv naše volje: muškarci, žene i silovanje*. Feministička kritika otkrila je mnoge mitove i predrasude vezane za silovanje. S jedne strane vidimo predrasude da je silovanje spontani čin zadovoljenja nagona muškarca, da je silovatelj psihički bolesnik, pijan ili drogiran. S druge strane postoje predrasude o ženskom mazohizmu, te ženskoj provokaciji silovatelja odijevanjem ili ponašanjem (Nikolić Ristanović, 2011; Radačić, 2014). Sociologija je temelje tih mitova većinom uspješno srušila kod mlađih generacija koje kroz sustav obrazovanja i medije lako mogu doći do informacija koje ih zanimaju, dodatno ih istražiti i suprotstaviti se stavovima punih predrasuda. Ipak, tema silovanja uvijek sa sobom nosi određenu dozu straha što je pogodno za cvjetanje tradicionalnih, patrijarhalnih stavova. Nadalje, dodatni problem je proces suđenja ovom zločinu tijekom kojeg se žrtvin privatni i seksualni život provlači kroz medije čime ju se pokušava diskreditirati (Frost, 2008: 586). Na taj način sugerira se da su same žrtve potaknule čin silovanja svojim ponašanjem ili fizičkim izgledom. To je bitan razlog zašto je silovanje statistički jedan od najmanje prijavljivanih zločina. Žrtve ne vjeruju da će sustav uopće prepoznati počinitelja kaznenog djela kao takvog, a kamo li adekvatno ga sankcionirati.

Ubojstvo je najteži oblik rodnog nasilja koja može zadesiti žrtvu, a to su češće žene (Jackman, 2006: 283). Statistike ubojstava pokazuju da su žene žrtve smrtonosnog nasilja najviše od svojih intimnih partnera (Dobash i Dobash, 2003: 741). Unatoč tome, ubojstvo je u rodnom nasilju rjeđi slučaj jer označava kraj odnosa, a time i kontrole koju zlostavljač prakticira nad žrtvom. Kad do toga dođe, znamo da su sve preventivne metode specijaliziranih službenika i institucija podbacile. Za žrtvu svakako više nema pomoći, a počinitelja se kažnjava. U Republici Hrvatskoj prema čl. 111 kaznenog zakona, tko ubije blisku osobu, koju je već ranije zlostavljao, kaznit će se kaznom zatvora od najmanje 10 godina ili doživotnim

zatvorom zbog počinjenja teškog ubojstva². Nakon ovakvih slučajeva često ostaju djeca koja su, ako nemaju živuće rodbine koja bi za njih preuzela skrb, prepuštena na milost i nemilost društva putem domova i socijalnih radnika. Osim toga, cijeli život prati ih trauma gubitka roditelja u djetinjstvu što može rezultirati destruktivnim ili čak pogubnim ponašanjem prema drugima, ali i samima sebi. Drugim riječima, oni postaju potencijalne žrtve i nasilnici kasnije u životu čime se prošlost ponavlja. Tu pojavu Arriaga i Foshee nazivaju intergeneracijskom transmisijom (2004) tj. preuzimanje obrazaca ponašanja roditelja. Društvo u njihovom slučaju može pokušati sanirati ili ublažiti psihološke i bihevioralne posljedice s ciljem zatvaranja kruga zlostavljanja o čemu će kasnije više biti riječ.

Osim fizičkih ozljeda, koje nakon nekog vremena zacijele, žrtve se nose i s brojnim **psihološkim i bihevioralnim posljedicama** po svoje zdravlje. Takve rane liječe se godinama i nikad zapravo ne zacijele. Najčešće su depresija, anksioznost, sram, nisko samopoštovanje, poremećaji prehrane i spavanja, zlouporaba droge i alkohola, fobije, PTSP, psihosomatski poremećaji, samoozljeđivanje, rizično seksualno ponašanje i pokušaj samoubojstva (Corrie i McGuire, 2013; Dobash i Dobash, 2003, Fawole, 2008; Jackman, 2006; Yuan i Koss, 2008). Ovdje se žrtve opet susreću sa stigmom i osudom od strane društva koje sustavno pokazuje nerazumijevanje za psihološke i bihevioralne probleme. Još jednom se vidi nespремnost u podršci i pomoći koja je žrtvama nasilja prijeko potrebna.

² Preuzeto sa stranice *Propisi* (<http://propisi.hr/print.php?id=11365>) 17. travnja 2017.

3. Rodno nasilje u adolescentskim vezama

3.1 Intimne veze adolescenata i nasilje

U ovom radu koriste se termini mladi, tinejdžeri i adolescenti naizmjenično, a svi se odnose na ljude koji se nalaze u životnoj dobi između puberteta i ranog zrelog doba kada dolazi do ubrzanog tjelesnog i emocionalnog razvoja što dovodi do spolne i psihološke zrelosti³. Problem s kojim se znanstvenici susreću prilikom istraživanja adolescentskih veza je njihova fluidnost koja uvelike otežava definiranje tog pojma. Međutim, prije svega potrebno je definirati adolescenciju. Wolfe i sur. period adolescencije definiraju kao „tranzicijski period u kojem je jedan o centralnih ciljeva ostvariti veze neovisne o obiteljskom kontekstu“ (Barter, 2009: 225). U psihologiji se adolescencija definira kao period pripreme za zrelu dob u kojoj mladi ljudi dostižu fizičku zrelost, razvijaju sofisticiranije razumijevanje društvenih uloga i veza te stječu i jačaju vještine koje se od njih očekuju kasnije u životu (Crockett i Crouter, 1995). To su mladi ljudi koji imaju više slobode nego ikad prije u svom životu, a s autonomijom dolaze i rizici. „Adolescentske veze su – za razliku od veza odraslih koje pretežno uključuju zajedničko stanovanje, a često i bračne odnose i druge članove / članice zajednice / obitelji – znatno heterogenije s obzirom na stupanj intimnosti, očekivane uloge, trajanje i pripisana značenja“ (Hodžić, 2007: 20).

Intimne veze adolescenata imaju drugačije značajke u usporedbi s onima prethodno opisanim. Prije svega Furman i Wehner (1997) ističu da nema jedinstvenog načina na koji se one razvijaju jer se međusobno prilično razlikuju po vremenskom trajanju i intenzitetu. Tijekom trajanja veze partneri se jedan drugom okreću zbog suradnje, prijateljstva i seksualnog ispunjenja (Furman i Wehner, 1997: 22, 23). Važna karakteristika intimnih veza adolescenata i mladih je što oba partnera prikupljaju znanje o tome kako postupati u interakciji s bliskom osobom te se očekuje da ta znanja prenose i na kasnije veze u životu, pišu autori. Ipak, zbog nedostatka longitudinalnih istraživanja ostaje nejasno što se s porastom godina i iskustva točno mijenja. Intimne veze adolescenata neki autori operacionaliziraju kao nekohabitacijske veze koje uvelike variraju po stupnju intimnosti, očekivanjima i trajanju (Hickman i dr., 2004: 137, 138). Hickman i suradnici navode da partner može predstavljati tradicionalniji pojam dugotrajnog dečka ili djevojke koji može i ne mora biti seksualno aktivan dok engl. *date* može biti partner za jedan planirani događaj poput školskog plesa,

³ Definicija preuzeta s *Hrvatskog jezičnog portala* (<http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>) 15. siječnja 2017.

seksualni partner prilikom neplaniranog susreta, seksualni partner u nizu neformalnih susreta ili član grupe koja se redovito druži. Osim toga, mladi koriste drugačije termine da bi opisali različite razine prisnosti u intimnim vezama, npr. družiti se (engl. *hanging out*), imati simpatije prema nekome (engl. *crushing on someone*), spetljati se (engl. *hooking up*), biti prijatelj s povlasticama (engl. *being friends with benefits*) i sl. (Hickman i dr., 2004: 138). Prema tome, intimne veze adolescenata možemo definirati kao svaku romantičnu i/ili seksualnu vezu između dva adolescenta koji nisu biološki povezani, uključujući hodanje ili udvaranje, veze u kojima partneri ne kohabitiraju i veze u kojima dvoje ljudi može imati zajedničku djecu, a koje se razlikuju po stupnju intimnosti i trajanju.

Adolescenti su u razvojnem periodu kad kreću prva udvaranja, a s njime i rizik susretanja s nasiljem (Hickman i dr., 2004: 124). Rezultati postojećih studija o adolescentskom nasilju uvelike variraju zbog neujednačenih definicija intimnih veza mladih, različitih vremenskih perioda na koja se u istraživanju fokusiraju (pr. cijeli život, prethodnih 6 mjeseci ili godina dana), tipova nasilja koja proučavaju (spolno ili psihološko / emocionalno) (Mulford i Blachman-Demner, 2013: 764). Prema *Enciklopediji adolescencije*, **nasilje mladih** uključuje nasilje između nesrodnih mladih osoba koje se mogu, a i ne moraju otprije poznavati (*youth violence*), neki od primjera su *bullying*, verbalne prijetnje, agresivno ponašanje, tučnjave, bande, posjedovanje i nošenje oružja; nasilje između nesrodnih mladih osoba koje su u intimnoj vezi (*dating violence*) i nasilje usmjereno prema sebi samima tzv. samoozljeđivanje koje može skratiti ili okončati život (*self-directed violence*) (Smokowski i Bacallao, 2011: 190). **Nasilje u adolescentskim vezama** (*teen dating violence*) pojam je koji opisuje niz nasilnog ponašanja kojeg doživljavaju djeca netom ispod 13 godina starosti, adolescenti i mladi ljudi u kontekstu prošlih ili trenutnih intimnih veza, a uključuje fizičko, spolno i psihološko zlostavljanje, uhođenje, kontrolu i prisilu koji se mogu događati osobno ili putem tehnologije (Mulford i Blachman-Demner, 2013: 756). Američki Centri za kontrolu i prevenciju bolesti (*Centers for Disease Control and Prevention*) predlažu definiciju koja uključuje fizičko, spolno ili psihološko / emocionalno nasilje tijekom intimne veze, uključujući i uhođenje, koje se može događati osobno ili elektroničkim putem između trenutnih ili bivših partnera⁴. Nacionalni institut pravde (*National Institute of Justice*), američka agencija istraživanja, razvoj i evaluaciju, izradila je sličnu definiciju: fizičko, psihološko ili spolno zlostavljanje, uznemiravanje ili uhođenje bilo koje osobe u dobi od 12

⁴ Preuzeto sa stranice *Centers for Disease Control and Prevention* (https://www.cdc.gov/violenceprevention/intimatepartnerviolence/teen_dating_violence.html) 13. srpnja 2017.

do 18 godina u kontekstu prošlog ili trenutnog romantičnog ili dogovorenog odnosa⁵. Autori koji žele razumjeti razvojne putanje adolescentskog nasilja i povezanog ponašanja proširili su dobnu granicu u svojim definicijama tako da uključuje i populaciju mladih osoba (*young adult*) u dobi između 18 i 24 godine (Mulford i Blachman-Demner, 2013: 763).

Nasilje je česta pojava u intimnim vezama adolescenata. Prema podacima raznih istraživanja provedenih u SAD-u u periodu od 1950-ih do 1990-ih dokazano je da je nešto manje od 30% adolescentica imalo iskustva s nekim oblikom seksualnog zlostavljanja, npr. prisila na grljenje, ljubljenje, maženje te seksualni odnos (Lowry, 1995). Wiklund i sur. u svom članku o rodnom nasilju spominju istraživanje koje „je pokazalo da je 22% Šveđanki u dobi od 18 do 24 godine doživjelo neki oblik fizičkog nasilja od strane muškarca“ (Wiklund i sur., 2010: 208). Ipak, drugi radovi pokazuju alarmantnije podatke. CESI istraživanje provedeno 2004. g. na srednjoškolcima u Republici Hrvatskoj ističe podatak da je 60% mladih ljudi doživjelo neki oblik nasilja u vezi (Hodžić, 2007). Longitudinalna studija koju su Smith i White 1990-ih provele na američkim fakultetima pokazala je da je 88% ispitanica doživjelo barem jedan incident fizičkog i / ili seksualnog nasilja tijekom studija (Smith i White, 2001). Osim toga, autorice ukazuju na to da su žene u najvećoj opasnosti od nasilja u intimnim vezama upravo u adolescenciji. Na Četvrtoj svjetskoj konferenciji o ženama u Pekingu 1995. g. prvi put je prepoznato da su osobito mlade žene izložene riziku kršenja temeljnih ljudskih prava (Cesar i sur., 2006). Adolescenti su visokorizična skupina za nasilno ponašanje zbog brzog psihološkog razvoja na prijelazu u odraslu dob. On uključuje život odvojen od obitelji, razvoj seksualnog identiteta, razvoj moralnih vrijednosti i općenito priprema za samostalnu budućnost. U adolescenciji se razvijaju obrasci ponašanja koji kasnije mogu postati ozbiljan dugoročni problem, npr. zlouporaba droga i alkohola, nasilje, nezaštićeni seksualni odnosi i mnogi drugi (Crockett i Crouter, 1995). Nameće se pitanje jesu li nasilnici bili nasilni oduvijek. Earls, Cairns i Mercy ističu da se temelji nasilnog ponašanja polažu još u djetinjstvu, a aktiviraju u adolescenciji (Lowry, 1995). Ako se polazi od toga da nasilna osoba pokazuje nasilne karakteristike ponašanja kroz duži životni period, logično je da se takav obrazac bez sustavnog rada i intenzivne terapije neće prekinuti već samo intenzivirati nakon puberteta. Čak se i u psihologiji ističe da na razvoj mladih utječu dvije velike sile – njihove osobne karakteristike, ali i društveno okruženje tj. širi društveni, kulturni i povijesni

⁵ Preuzeto sa stranice *National Institute of Justice* (<https://www.nij.gov/topics/crime/intimate-partner-violence/teen-dating-violence/pages/welcome.aspx>) 13. srpnja 2017.

konteksti (Crockett i Crouter, 1995). Ključni konteksti uključuju obitelj, školu, krug prijatelja, susjedstvo, ali i faktore rizika kojima su mladi izloženi.

3.2 Faktori rizika za rodno nasilje u adolescentskim vezama

Skup životnih iskustava i svakodnevnih događaja koji prethode, a prema tome mogu uvjetovati određeno ponašanje nazivaju se faktori rizika. Faktori rizika za rodno nasilje u adolescentskim vezama pojedinačne su opasnosti koje dolaze iz okoline, a povećavaju ranjivost osobe na po nju negativne ishode (Barter, 2009; Hodžić, 2007). Oni ne garantiraju da će doći do negativnih posljedica nego povećavaju šanse da do njih dođe. Valja istaknuti mlade ljude koji su posebno ugroženi jer su podložni utjecaju nekoliko faktora odjednom. Npr. svjedočenje nasilju između članova obitelji, zajedno sa zanemarivanjem i zlostavljanjem i njih samih od strane odraslih, ima akumulativni efekt što generira i pojačava nasilne ispade takvih pojedinaca. Neovisno o rodu, iskustva adolescenata sa psihološkim i fizičkim nasiljem važan su prediktor agresivnog ponašanja prema intimnom partneru (Sears i dr. 2007: 501). Osim toga, razni društveni faktori pridonose problemu, a odnose se na sveprisutno nasilje u medijima, alkohol, droge, pristup vatrenom oružju, ali i socioekonomski status pojedinca kaže Lowry (1995).

Ne postoji jedinstveni uzrok nasilja nego cijeli niz rizičnih faktora koji utječu na počinitelja i žrtvu u zajednicama i društvu (Carlson, 2008: 372). Prethodno zlostavljanje, opravdavanje nasilja i svjedočenje nasilju među roditeljima može povećati rizik nasilja u adolescentskim vezama (Hickman i dr., 2004: 139). Okruženje mladih može utjecati na njihovo ponašanje. Velik dio svog vremena adolescenti provode u školama stoga službeni stavovi, reakcije i sankcije nedozvoljenog ponašanja koje ondje prevladavaju mogu povećati ili smanjiti rizik pojave nasilja u njihovim intimnim vezama (Parker i dr., 2015: 529). Osim toga, mladi se često po prvi put susreću s alkoholom i lakim drogama tijekom srednjoškolskog obrazovanja. Istraživanje provedeno u srednjim školama u američkoj saveznoj državi Maryland pokazalo je da nedavna konzumacija alkohola ili marihuane povećava rizik za počinjenje fizičkog i verbalnog nasilja u adolescentskim vezama (Parker i dr., 2015: 533). Nadalje, mladići i djevojke kao primarni razlog za nasilje navode ljutnju (Hickman i dr., 2004: 127). Mladi se ne znaju nositi sa sukobom pa pribjegavaju nasilju. Prema španjolskom istraživanju najčešći motiv kojim se objašnjava agresija je šala ili igra što sugerira normalizaciju korištenja nasilja prilikom rješavanja sukoba (Muñoz-Rivas et al., 2007: 303).

Stres kao faktor rizika zaslužuje posebnu pažnju. Svakodnevno smo izloženi stresnim situacijama bez obzira na dob, rod ili status. Dok se starijima problemi mladih čine sporednima i lako rješivima, oni unose velike nemire u živote pojedinaca koji se s njima suočavaju. Npr. loše ocjene, ispiti, nedostatak vlastitih prihoda, svađe s prijateljima, partnerima i nesuglasice s roditeljima važni su aspekti u životu svakog adolescenta. Ipak, svatko se s tim situacijama nosi na drugačiji način. Mehanizam koji pojedinac koristi postaje problematičan kad uključuje agresiju usmjerenu prema samom sebi, a posebno prema drugima. U istraživanju o povezanosti stresa i agresije kod mladih Liu i Kaplan došli su do zaključka da ona ovisi o prijašnjoj sklonosti agresiji pojedinca (2004). Ako je dječak češće pribjegavao nekom obliku agresije u stresnim situacijama, takav obrazac ponašanja za njega će se nastaviti i u adolescenciji. Suprotno se događa s djevojčicama koje agresivne značajke svog ponašanja gube kroz prethodno opisani proces socijalizacije. To se događa zato što se roditelji na drugačiji način postavljaju u odgoju svoje djece. Ova pojava naziva se rodna socijalizacija, a odnosi se na „način na koji ljudi razvijaju različite rodne karakteristike tijekom procesa socijalizacije“ (Giddens, 2007: 697). Kćerima se nameću smirenost i tolerancija prema drugima dok se sinovima ne zamjeraju živahnost i nestašluci. Takav pristup nastavlja se i produbljuje kroz već spomenutu sekundarnu socijalizaciju tj. kontakt s lokalnom zajednicom, godine provedene u školskom sustavu te na kraju i u krugu vlastitih prijatelja. Prema tome, u adolescenciji i sami adolescenti imaju otprije formirana očekivanja jedni o drugima kad se upoznaju, surađuju, sklapaju prijateljstva i ulaze u intimne veze. Djevojke su odgojem usmjerene tako da imaju pasivan i submisivan stav o svojoj seksualnosti, a karakteristike seksualnosti mladića dijametralno su suprotne tj. njihova seksualnost može se opisati kao kontrolirajuća, sveznajuća i agresivna (Barter, 2009).

U životu adolescenata značajnu ulogu imaju njihovi prijatelji. Adolescenti sami biraju svoju društvenu skupinu i okruženje koji su kompatibilni s njihovim interesima i sklonostima pa su neki znanstvenici upravo u tim odnosima pokušali pronaći objašnjenje nasilja u intimnim vezama tj. istražiti ih kao faktor rizika. Jedan takav istraživački rad je onaj Arriaga i Foshee u kojem autorice tvrde da je nasilje između roditelja, ali i nasilje bliskih prijatelja adolescenata preduvjet nasilja i viktimizacije u budućnosti (2004). U analizi adolescentskog rodnog nasilja pozivaju na teoriju socijalnog učenja i teoriju o međuovisnosti. Teorija socijalnog učenja polazi od toga da se ponašanje uči promatranjem drugih kroz proces socijalizacije. Teorija međuovisnosti bazira se na tome da adolescenti, zbog nedostatka vlastitog iskustva, svoje ponašanje neprestano odmjeravaju i uspoređuju s drugima u svojoj

okolini. Važne figure u neposrednoj okolini adolescenata su njihovi roditelji i prijatelji. Rezultati istraživanja pokazali su da je „utjecaj nasilja u intimnim vezama prijatelja puno veći nego utjecaj nasilja među roditeljima“ (Arriaga i Foshee, 2004: 178). Time je dokazana njihova hipoteza da u adolescenciji prijatelji snažnije djeluju jedni na druge te međusobno oblikuju standarde prihvatljivog ponašanja u intimnim vezama. Autorice ističu da je rizični faktor nasilnih roditelja teško zanemariv, ali u usporedbi s prijateljima gubi na značaju. Istu hipotezu potvrđuju i spominju drugi radovi. S porastom autonomije adolescenti provode sve više slobodnog vremena izvan obiteljskog doma što rezultira smanjenjem utjecaja roditelja na odabir prijatelja ili vrstu aktivnosti kojom se njihova djeca bave (Crockett i Crouter, 1995; Smith i White, 2001; Wiklund i sur., 2010). Prema južnoafričkom istraživanju, prijatelji i vršnjaci važni su uzori i izvori znanja za mlade ljude koji ih potiču na riskantno ponašanje (Swart i dr., 2002: 393). Mladići koji su seksualno nasilni okružuju se vršnjacima za koje smatraju da jednako tretiraju svoje djevojke što im pomaže da takvo ponašanje definiraju kao normativno (Sears i dr. 2007: 501). Stoga, drastično povećanje kruga bliskih prijatelja kao rizičnog faktora nasilnog ponašanja ne iznenađuje.

Lako se zanemari činjenica da su adolescenti, jednako kao i odrasli, često opterećeni ekonomskim statusom koji nasljeđuju od obitelji. Financijska nestašica i uvid u prividno bolji ili lakši život drugih u njima budi nezadovoljstvo, nesigurnost i osjećaj zaostajanja. Društveni proces socijalizacije omogućava bolje razumijevanje tog životnog perioda. Kroz primarnu socijalizaciju djeca upijaju informacije o društvu od ljudi kojima su svakodnevno okruženi, najčešće je to uža obitelj poput roditelja, braće i sestara. Oni kopiraju obrasce ponašanja i primjenjuju ih u vlastitom životu. Kroz sekundarnu socijalizaciju njihovi vidici u društvenom svijetu se šire, ali neprestano prolaze usporedbe s već viđenim u prijašnjem ciklusu (Smith, White, 2001). Iako je čovjek sposoban za cjeloživotno učenje, ono na nas ima najsnažniji utjecaj u djetinjstvu. Dakle, za većinu adolescenata može se pretpostaviti da su određene, kod nekih nasilne, metode nošenja sa životnim situacijama preuzeli iz svoje neposredne okoline još u najranijoj dobi. „Iako nije u potpunosti jasno kako su faktori rizika povezani s nasiljem prema partneru, očito je da mladi ljudi koji su već iskusili zlostavljanje i zanemarivanje u vlastitim obiteljima mogu biti posebno podložni nasilju u intimnim vezama te, možda i kasnije, kao odrasle osobe“ (Barter, 2009: 226).

3.3 Pregled istraživanja o nasilju u adolescentskim vezama

Većina istraživanja o nasilju u adolescentskim vezama provedena je u SAD-u, ali i u ostatku svijeta ovaj fenomen dobiva sve više pozornosti. Iako svaka studija na svoj način definira adolescente i fokusira se na različite tipove nasilja pa njihovi rezultati nisu direktno usporedivi, oni ipak daju uvid u razmjere problema. Slijedi pregled nekih istraživanja provedenih u SAD-u i ostatku svijeta.

Svaka peta djevojka u SAD-u doživjela je fizičko i/ili spolno nasilje od partnera što bi prema nekim istraživanjima moglo značiti da je stopa učestalosti partnerskog nasilja veća kod adolescentica nego odrasle populacije (Silverman i dr. 2001: 576, 577). Sukladno ranijim istraživanjima, mlađe djevojke imaju manje šanse da dožive nasilje, a razlog tomu je vjerojatno manje iskustva u intimnim vezama i seksualnim aktivnostima (Silverman i dr. 2001: 577). Kod žrtava se javlja značajno povećani rizik cijelog niza ozbiljnih psiholoških i bihevioralnih posljedica, npr. konzumacija alkohola, duhana, kokaina, nezdrava tjelesna težina, rizično spolno ponašanje, stupanje u spolne odnose prije navršavanja 15 godina života, mijenjanje seksualnih partnera, trudnoća (Silverman i dr. 2001: 577). Prema istraživanju provedenom u New Yorku na uzorku od oko 8 000 srednjoškolaca, adolescentice koje su doživjele nasilje u intimnim vezama imaju 60% više šansi da barem jednom pokušaju počiniti samoubojstvo (Olshen i dr., 2007).

Neki istraživači bave se adolescentskim intimnim nasiljem koje se događa *online* jer je tehnologija samo još jedan oblik komunikacije u 21. stoljeću, npr. mobilni uređaji, gledanje i snimanje videa za web stranice, korištenje društvenih mreža. Prema Yahner i dr., više od polovine *cyber* nasilnika počinitelji su nasilja i u intimnim vezama (Yahner i dr., 2015: 1086). „Kad mladi shvate lakoću i relativnu anonimnost koju im *cyber* nasilje pruža, prihvaćaju ga kao prikladan alat za nasilno ponašanje u različitim društvenim odnosima“ (Yahner i dr., 2015: 1086). Ako se zlostavljanje događa uživo tj. licem u lice, vjerojatno će se događati i putem uređaja za komunikaciju pomoću mobilnog uređaja, računala i/ili Interneta (Korchmaros i dr., 2013: 566). *Cyber* nasilje u intimnim vezama dešava se rjeđe zbog činjenice da ono ostavlja tragove, npr. SMS poruke ostaju arhivirane osim ako nisu izričito obrisane, tvrde autori. Ipak, 17% ispitanih američkih tinejdžera služi se isključivo *cyber* nasiljem u svojim intimnim vezama (Korchmaros i dr., 2013: 564). Autori teoretiziraju da razlozi tomu mogu biti pasivno – agresivne osobnosti počinitelja ili ograničeno vrijeme koje se s partnerom provodi licem u lice. Bez dodatnih ispitivanja, o tome se može samo nagađati.

Prema nedavnom istraživanju na području cijelog SAD-a, na uzorku učenika srednje škole u dobi od 14 do 18 godina, svaka peta djevojka i svaki deseti mladić doživjeli su višestruko fizičko i/ili spolno nasilje u intimnoj vezi u posljednjih 12 mjeseci (Vagi i dr., 2015: 479). Djevojke više prijavljuju različite oblike nasilja od mladića. Ipak, pokazalo se da mladići koji su doživjeli spolno i fizičko zlostavljanje imaju tri puta više šanse da počine samoubojstvo. Moguće je da postoje drugačije negativne zdravstvene posljedice ovisno o tipu doživljenog nasilja i kumulativni negativni efekt za žrtve (Vagi i dr., 2015: 479).

Osim u SAD-u, adolescentsko nasilje ispituje se i u drugim državama. Istraživanjem provedenim na mladićima i djevojkama u 20 madridskih škola pokazalo se da skoro 90% ispitanih verbalno napada svog partnera, a 40% fizički, što se ne razlikuje od rezultata sličnih američkih istraživanja (Muñoz-Rivas i dr., 2007: 302). Verbalni napadi se s godinama povećavaju (do 95% u dobi od 20 godina) dok se fizički smanjuju, ali raste ozbiljnost njihovih posljedica, npr. veće posjekotine i prijelomi (Muñoz-Rivas i dr., 2007: 303). Ono što autore posebno zabrinjava je podatak da 32% ispitanika svoju trenutnu vezu smatra stabilnom i ozbiljnom unatoč nasilnom ponašanju što sugerira prihvatanje, normalizaciju i integraciju agresije u emocionalne veze mladih (Muñoz-Rivas i dr., 2007: 302).

Sears i dr. ispitale su istovremeno pojavljivanje različitih tipova rodnog nasilja kod kanadskih adolescenata (12 – 13 godina starosti) te dobile podatke da je 43% mladića i 51% djevojaka koristilo barem jedan oblik nasilja u intimnim vezama, najčešće psihološko, a 19% mladića i 26% djevojaka koristilo je dva ili više oblika nasilja (Sears i dr. 2007: 499). Nadalje, značajno veći postotak djevojaka prijavilo je da koristi psihološko i fizičko nasilje što autore ne iznenađuje jer se nasilje od strane djevojaka ne percipira kao nasilno ili veoma ozbiljno zbog njihovih fizičkih karakteristika (Sears i dr. 2007: 500). Slične stavove potvrdili su i drugi (Hamby i Jackson, 2010; Gómez, 2011).

Prema istraživanju na uzorku srednjoškolaca iz Johannesburga u Južnoafričkoj Republici gotovo polovica ispitanih sudjelovala je u fizičkom nasilju u intimnoj vezi, kao žrtva i/ili počinitelj, u posljednjih godinu dana (Swart i dr., 2002: 389). Osim toga, u fizički nasilnim vezama pronađena je i veća zastupljenost seksualne prisile što znači da se različite vrste nasilja javljaju zajedno. Stavovi mladića prema nasilju su pozitivni jer vjeruju da je to sastavni dio veze i da na taj način iskazuju ljubav partnericama (Swart i dr., 2002: 390). Nadalje, rad navodi određene faktore rizika za sve sudionike, npr. svjedočenje fizičkom nasilju između prijatelja i konzumacija alkohola, te posebno za dječake, npr. svjedočenje i

iskustvo nasilja u obitelji i loši obiteljski odnosi (Swart i dr., 2002: 392). Autori pretpostavljaju da ovaj podatak objašnjava različita primarna socijalizacija kojom se dječake ohrabruje da budu agresivni, ali potrebna su daljnja istraživanja.

Unatoč tome što se većina znanstvenih studija ne bavi ovisnošću nasilja u intimnim vezama o seksualnoj orijentaciji, neke ipak istraže i taj aspekt. Homoseksualni i biseksualni tinejdžeri u većim stopama doživljavaju fizičko i spolno zlostavljanje nego li heteroseksualni (Olsen i dr., 2017: 11). Moguća objašnjenja su nisko samopoštovanje, osjećaj bespomoćnosti zbog pronalaženja intimnog partnera i dosad neistraženi aspekti intimnih veza homo- i biseksualaca (Olsen i dr., 2017: 13, 14). Slični podaci dobiveni su istraživanjem na srednjoškolcima. U posljednjih godinu dana, adolescenti koji se identificiraju kao homo-, biseksualni ili nisu sigurni oko tri puta više prijavljuju barem jedan pokušaj samoubojstva zbog nasilja u vezi (Olshen, 2007: 543).

3.4 Vrste i posljedice rodnog nasilja u adolescentskim vezama

Javnost nije dovoljno upoznata s činjenicom da rodno nasilje u intimnim vezama adolescenata uopće postoji i koliko je učestalo. To je posebno štetno za adolescente kojima se dešava da su žrtve nekog oblika partnerskog nasilja, a da toga nisu ni svjesni (Hodžić, 2007). Rezultati mnogih istraživanja, ističe Barter (2009), pokazuju da djevojke fizičko nasilje najčešće koriste kao samoobranu, a mladići da bi iskazali kontrolu nad partnericom. Jednake podatke o korištenju nasilja ovisno o rodu dobivaju i znanstvenici koji se bave vezama odraslih. Nakon prikaza rodnog nasilja u intimnim vezama odraslih ovaj rad se fokusira na nasilje nad adolescenticama. Mnogi stručnjaci dokazali su da se nasilje između mladih i odraslih međusobno pretjerano ne razlikuje tj. obrasci ponašanja u intimnoj vezi, odnos žrtve i nasilnika, ispreplitanje raznih tipova nasilja te posljedice po žrtvu većinom ostaju isti. „Pojam nasilja u adolescentskim vezama odnosi se na sustavan obrazac nasilnog ponašanja koje se čini u svrhu kontrole, dominacije i zastrašivanja“ (Cesar i sur., 2006: 13). Incidenti s vremenom postaju sve češći, ali i ozbiljniji po žrtvu što rezultira njenim rastućim strahom, gubitkom kontrole i osjećajem bespomoćnosti. Zlostavljanje je kružni proces koji s vremenom eskalira. Nakon nasilnog incidenta nasilnik se žrtvi ispričava i obećava da se neće ponoviti. Žrtva je uvjerenjena u to da će se on zbog nje zaista promijeniti i da veza unatoč svemu može opstati. Slijedi faza mirovanja i *sretne veze*, a zatim ponovno nasilje. S vremenom se ciklusi nasilja sve više zgušnjavaju što znači da je nasilni period duži, a tipovi nasilja sve ozbiljniji za žrtvu. Jednako kao i kod odraslih, nasilje djevojaka podrazumijeva lakše oblike ozljeda dok

nasilje mladića uključuje one s ozbiljnijim posljedicama po žrtvu (Arriaga i Foshee, 2004; Sears i sur., 2006). Ipak, odrasli mladima moraju prenijeti jasnu poruku da bilo koji tip nasilja, bez obzira na rod počinitelja, nije prihvatljiv.

Slijedi tablični prikaz vrsta i posljedica rodnog nasilja u adolescentskim vezama. Podaci su prikupljeni iz različitih izvora, priručnika, pregleda i istraživanja provedenih u inozemstvu i Republici Hrvatskoj. Valja još jednom napomenuti da se razni oblici nasilja u praksi često javljaju zajedno pa je ovakva podjela strogo teorijska, kao što ističu Smith i White (2001) te Wiklund i sur. (2010). Osim toga, istraživanje Sears i sur. je pokazalo da mladići više pribjegavaju korištenju fizičkog nasilja, a djevojke psihološkom, ali vrlo često jedan drugome prethodi ili se odvijaju simultano (2006). Tablica 1.2 opisuje četiri tipa rodnog nasilja koja su mnogi znanstvenici detaljno analizirali i istraživali u različitim vremenskim periodima. Nakon toga spominju se podvrste svakog tipa nasilja te cijeli niz fizičkih ozljeda. Najveći dio tablice zauzimaju psihološke i bihevioralne posljedice po žrtvu jer nasilje utječe na mentalno i emocionalno zdravlje osoba koje su ga preživjele (Cesar i sur., 2006; Wiklund i sur. 2010). Drugim riječima, cjelokupna dobrobit žrtve nasiljem je ugrožena. Navedene posljedice su ujedno i najbolji indikatori rodnog nasilja koji roditelje, prijatelje, profesore i ostale ljude iz neposredne okoline mogu alarmirati da žrtvi pravovremeno pomognu i usmjere ju prema stručnjacima, udrugama i grupama podrške.

Tablica 1.2 Pregled rodnog nasilja u adolescentskim vezama

TIP RODNOG NASILJA	PODVRSTE	VRSTE FIZIČKIH OZLJEDA I POSLJEDICA	PSIHOLOŠKE I BIHEVIORALNE POSLJEDICE PO ŽRTVU
<p><i>cyber</i> nasilje</p>	<p>nadziranje ponašanja i kretanja, provaljivanje u profile na društvenim mrežama, ostavljanje prijetećih glasovnih ili tekstualnih poruka na mobilnom telefonu, objavljivanje prijetećih poruka koje prijete, omalovažavaju ili vrijeđaju žrtvu na web-stranicama ili društvenim mrežama, širenje glasina o partneru, dijeljenje privatnih ili sramotnih video uradaka ili fotografija partnera</p>	<p>/</p>	<p>sram, krivnja, nelagoda i strah, anksioznost, gubitak samopouzdanja, loša slika o sebi, poremećaji prehrane, osjećaj nesretnosti i depresija, povlačenje od prijatelja, gubitak povjerenja u mogućnost dobre veze, problemi u intimnim vezama, PTSP, teškoće s koncentracijom, spavanjem, uzimanje sredstava za smirenje, suicidalne misli i pokušaji suicida, povećana zlouporaba alkohola i droge, tučnjave, preuranjena seksualna aktivnost, rizično seksualno ponašanje</p>
<p>emocionalno i psihološko zlostavljanje</p>	<p>nepovjerenje, izrazita ljubomora, posesivnost, opsjednutost, dominacija, kontroliranje odijevanja, ponašanja i kretanja, provokacije, ismijavanje izgleda i ponašanja, oduzimanje slobode mišljenja, uništavanje stvari, vikanje, ogovaranje, vrijeđanje, predbacivanje, ponižavanje, kritiziranje, verbalne i emocionalne prijetnje, omalovažavanje i nepoštivanje, iskorištavanje, manipulacije, izolacija od prijatelja i obitelji</p>	<p>/</p>	<p>sram, krivnja, nelagoda i strah, anksioznost, gubitak samopouzdanja, loša slika o sebi, poremećaji prehrane, osjećaj nesretnosti i depresija, povlačenje od prijatelja, gubitak povjerenja u mogućnost dobre veze, problemi u intimnim vezama, PTSP, teškoće s koncentracijom, spavanjem, uzimanje sredstava za smirenje, suicidalne misli i pokušaji suicida, povećana zlouporaba alkohola i droge, tučnjave, preuranjena seksualna aktivnost, rizično seksualno ponašanje</p>
<p>fizičko</p>	<p>agresivnost, guranje, šamaranje, prekrivanje usta da bi osoba prestala pričati, snažan stisak, sputavanje, udarci rukama i/li nogama, čupanje i povlačenje za kosu, ugrizi, bacanje predmeta na partnericu → može eskalirati do ubojstva ili pokušaja ubojstva</p>	<p>nezdrava tjelesna težina, visok krvni tlak, umor, tjelesne ozljede, frakture, kronične boli, gastrointestinalni problemi,</p>	<p>sram, krivnja, nelagoda i strah, anksioznost, gubitak samopouzdanja, loša slika o sebi, poremećaji prehrane, osjećaj nesretnosti i depresija, povlačenje od prijatelja, gubitak povjerenja u mogućnost dobre veze, problemi u intimnim vezama, PTSP, teškoće s koncentracijom, spavanjem, uzimanje sredstava za smirenje, suicidalne misli i pokušaji suicida, povećana zlouporaba alkohola i droge, tučnjave, preuranjena seksualna aktivnost, rizično seksualno ponašanje</p>

seksualno	oralno, vaginalno, analno; seksualni dodiri, geste i komentari, napastovanje, nagovaranje ili ucjenjivanje da bi osoba pristala na seksualni odnos, iskorištavanje alkoholiziranosti / drogiriranosti osobe u svrhu seksualnih aktivnosti, pokušaj silovanja, silovanje	spolno prenosive bolesti, neželjena i rizična trudnoća	
-----------	---	--	--

Prema: Barter (2009), Banyard i Cross (2008), Cesar (2006), Draucker i Martsof (2010), Hodžić (2007), Korchmaros i dr. (2013), Miller (1993), Picard (2007), Próspero (2007), Sears (2006), Shields (2010), Wiklund i sur. (2010), Zweig i dr. (2013)

Eksplozija Interneta, mobilnih telefona, društvenih mreža stvorila je novo područje za društvenu interakciju, a mladi ljudi objeručke su ga prihvatili (Draucker i Martsolf, 2010: 133). Njihov društveni razvoj promijenio se jer međuljudska komunikacija postaje sve više depersonalizirana zbog nedostatka interakcije licem-u-lice (Draucker i Martsolf, 2010: 134). Sukladno tome se i zlostavljanje prenijelo u novu domenu. Nasilje u adolescentskim vezama može se odvijati i pomoću novih sredstava komunikacije kao što su mobilni telefoni ili Internet (Korchmaros i dr., 2013: 561). U ovom radu za taj fenomen koristi se naziv *cyber* nasilje. **Cyber nasilje** najviše se preklapa sa psihološkim nasiljem jer nasilniku daje dodatne alate kojima može maltretirati, uhoditi i ponižavati partnera (Zweig i dr., 2013: 89). Komunikacijska tehnologija olakšala je eskalaciju svađa, počinjenje emocionalne ili verbalne agresije, omogućila je nametljivo nadziranje ponašanja i kretanja partnera, ali i ponovnu uspostavu kontakta nakon nasilne epizode ili prekida (Draucker i Martsolf, 2010: 140). Neki od primjera su provaljivanje u profile na društvenim mrežama, ostavljanje prijetećih glasovnih ili tekstualnih poruka na mobilnom telefonu, objavljivanje poruka koje omalovažavaju ili vrijeđaju žrtvu na web-stranicama ili društvenim mrežama (Draucker i Martsolf, 2010: 138, 139). Tinejdžeri (od 13 do 18 godina) svjesni su da je širenje glasina o partneru, dijeljenje privatnih ili sramotnih video uradaka ili fotografija partnera *online* ozbiljan problem (Picard, 2007: 6), a ipak 78% onih koji su doživjeli *cyber* nasilje od intimnog partnera nisu rekli roditeljima (Picard, 2007: 10). Najčešći razlozi su minimiziranje ozbiljnosti različitih nasilnih ponašanja, strah od oduzimanja mobilnog telefona, zabrane pristupa računalu i kontakta s partnerom (Picard, 2007: 14). Unatoč tome, samo je 28% roditelja zaista djelovalo i svojoj djeci ograničilo slobode u korištenju tehnologije za komunikaciju s partnerom (Picard, 2007: 16). Autori ističu da ako pojedinac doživljava *cyber* nasilje, gotovo je jednako vjerojatno da će trpjeti i druge oblike psihološkog nasilja (Zweig i dr., 2013: 89).

Drugi tip nasilja u adolescentskim vezama uključuje **emocionalno i psihološko zlostavljanje**. Među mladima između 17 i 22 godine starosti to je najčešći oblik zlostavljanja, prema jednom američkom istraživanju (Forke i dr., 2008: 638). Ono uključuje prijetnje, zabrane, provjeravanje i praćenje, ograničavanje i sprječavanje razgovora i izlazaka, ignoriranje, posesivno i ljubomorno ponašanje, ucjenjivanje, ogovaranje, vrijeđanje, ponižavanje, ismijavanje, optuživanje i uvredljive komentare (Hodžić, 2007: 21). U kombinaciji s bilo kojim drugim tipom rodnog nasilja, ali i sama po sebi, ova situacija se žrtvi može činiti beznadna i bezizlazna što rezultira i suicidalnim mislima. Prema rezultatima

istraživanja, Barter (2009) naglašava da je emocionalno zlostavljanje jedno od najčešćih oblika zlostavljanja kod mladih jer se pojavljuje tijekom fizičkih i seksualnih napada, ali i samostalno. Mlade djevojke, kojima je to možda prva ozbiljna veza, često krive sebe za nasilje oslobađajući mladiće od bilo kakve odgovornosti za počinjena djela (Barter, 2009: 223). U takvim situacijama važan je utjecaj prijatelja, roditelja i drugih bliskih osoba. Dojam postojanja podrške iz okoline kod žrtve smanjuje negativne posljedice nasilja (Banyard i Cross, 2008: 1009).

Fizičko nasilje treći je tip rodnog nasilja u adolescentskim vezama. Mladići danas više koriste psihološko u odnosu na fizičko nasilje zbog društvenih sankcija koje su iskusili, npr. stroga osuda odraslih i roditelja te suočavanje s prijateljima koji ne toleriraju nasilje prema djevojkama (Sears i sur., 2006). Unatoč tome, nekim nasilnim partnerima to je još jedan od niza alata koje koriste za prakticiranje kontrole i dominacije u vezi. U adolescentskim vezama ono uključuje guranje, šamaranje, prekrivanje usta da bi osoba prestala pričati, udarce rukama i/li nogama, čupanje kose, ugrize, bacanje ili razbijanje predmeta i slično. U istraživanju stavova mladića o nasilju u intimnim vezama Moisés Próspero doznao je da oni koriste nasilje jer su primarnom socijalizacijom naučili da je to efikasan i prihvatljiv način kontrole i zastrašivanja partnerice (2007). Fizičko nasilje često se javlja u kombinaciji s verbalnom agresijom. U nekim slučajevima može eskalirati do ubojstva ili pokušaja ubojstva. Kontekst u kojem se dolazi do nasilja u adolescentskim vezama u istraživanjima je često zanemaren. Agresivni partneri imaju izljeve fizičkog oblika nasilja nakon određenog okidača koji kasnije uzimaju kao opravdanje za svoje ponašanje. Iako se mnogi mladi slažu da se nasilje javlja kao odgovor na određeni stimulans, npr. na osjećaje poput ljubomore, zbuđenosti ili ljutnje, djevojke češće nasilje shvaćaju kao pokušaj zastrašivanja dok mladići nasilje pripisuju provokaciji (Barter, 2009; Sears i sur., 2006). Tjelesne ozljede, frakture, kronične boli, gastrointestinalni problemi samo su neke od posljedica ovog tipa nasilja. Većina nabrojanih ozljeda je na strateški prikrivenim mjestima koja omogućavaju dugo i nesmetano trajanje ovog oblika zlostavljanja bez da itko izvana posumnja, pokuša reagirati i zaustaviti ga.

Posljednji tip nasilja opisuje **seksualno zlostavljanje** koje se odnosi na sva neželjena i neugodna ponašanja seksualne prirode. Ono može biti oralno, vaginalno i analno kao i kod odraslih. Neki od oblika zlostavljanja su neželjeni dodiri po tijelu i/li genitalijama, prisila na ljubljenje, nagovaranje ili korištenje ucjena da bi osoba pristala na seksualni odnos, pokušaj silovanja i sam čin silovanja. Većina studija konzistentno pokazuje da su djevojke

najvjerojatnije žrtve, a mladići počinitelji ovog oblika zlostavljanja (Barter, 2009: 216). Prema jednom američkom istraživanju gotovo svaka četvrta adolescentica iz urbanog područja doživjela je verbalnu seksualnu prisilu, pokušaj silovanja ili silovanje u posljednjih godinu dana (Rickert i dr., 2004: 1136). Posljedice po žrtvu su veoma ozbiljne, a one fizičke uključuju velik broj spolno prenosivih bolesti te neželjenu i rizičnu trudnoću. Psihološke i bihevioralne posljedice će kasnije biti opisane detaljnije. Veliki je problem što zlostavljači često koriste alkoholizirano stanje kao opravdanje za svoje neprihvatljivo ponašanje. Iz perspektive društva alkohol automatski potiče na sumnju u cijeli slučaj i pobija vjerodostojnost žrtve. Česta konzumacija alkohola pokazala se statistički značajno povezana s većom sklonošću primjeni nekih nasilnih ponašanja u vezi (Hodžić, 2007). Slično se dešava i u slučaju kad su žrtva i silovatelj u intimnoj vezi. U očima počinitelja određene okolnosti ponekad u potpunosti poništavaju čin silovanja jer je mladić djevojku počastio na izlasku, već su prije imali intimne odnose te djevojka nije djevica, a nije ni direktno rekla ne (Smith, White, 2001). Javnost, a prvenstveno mlade, treba podsjetiti da *ne uvijek znači ne*. Društvo u cjelini mora biti sposobno prepoznati prijeteću situaciju bez raznovrsnih interpretacija i dubinskih analiza. Samo na taj način možemo razviti nultu toleranciju na nasilje, u ovom slučaju seksualno zlostavljanje.

Svaki od navedenih tipova nasilja rezultira ozbiljnim zdravstvenim i društvenim posljedicama po žrtvu. Kao i u slučaju odraslih, mlade žrtve se nose s nizom **psiholoških i bihevioralnih posljedica** cijeli život. Neke od najčešćih uključuju strah, anksioznost, gubitak samopouzdanja, poremećaje prehrane, depresiju, povlačenje od prijatelja, probleme u intimnim vezama, PTSP, teškoće s koncentracijom, spavanjem, uzimanje sredstava za smirenje, suicidalne misli i pokušaji suicida, povećanu zloraba alkohola i droge, preuranjena seksualna aktivnost i rizično seksualno ponašanje. Drugim riječima, svi aspekti života žrtve nepovratno su promijenjeni. Istraživanje o životu djevojaka nakon nasilne veze provedeno u Švedskoj dobilo je slične rezultate (Wiklund i sur., 2010). Socijalni problemi kao što su disciplina u školi, niži prosjek ocjena, manja prisutnost na nastavi neki su od indikatora puno većeg problema, u ovom slučaju nasilne veze. Općenito, veći broj zdravstvenih problema i negativan utjecaj na obrazovanje nerijetko se javljaju kod žrtava adolescentskog nasilja (Banyard i Cross, 2008: 1008). Oni koji iskuse različite oblike zlostavljanja imaju veće šanse za višestruke oblike zdravstveno rizičnog ponašanja (Vagi i dr. 2015: 481). Unatoč svemu, možda je najvažnija posljedica nasilja povećani rizik od toga da mlade djevojke kasnije kroz život ostanu žrtve jer im pomoć i podrška nisu pravovremeno pružene.

Istraživanje o utjecaju nasilja i raznog nasilnog sadržaja na mlade proveli su Shields i sur. (2010). Na uzorku od čak 600 studenata jednog američkog fakulteta pokazalo se da ispitanici češće o nekom incidentu samo čuju od drugih te uglavnom svjedoče manje ozbiljnim oblicima nasilja. Tek je nešto više od 30% ispitanika bilo napadnuto od osobe koja im nije skrbnik. Ako uzmemo u obzir različite vrste sukoba, od verbalnih do fizičkih, i sudionika istih, od potpunih stranaca do poznanika i prijatelja, može se pretpostaviti da jedan dio tog postotka čine adolescenti u vezama s nasilnim intimnim partnerima. „Svi oblici izloženosti nasilju značajno su korelirali sa simptomima PTSP-a i ... depresijom“ (Shields i sur., 2010: 91). Psihološke i bihevioralne posljedice seksualnog zlostavljanja potvrđuju činjenicu da se velik broj mladih, koji su bili žrtve ovog oblika zlostavljanja, i kasnije može dovoditi u opasne situacije (Howard i Wang, 2005: 375). Neovisno o rodu, žrtve imaju suicidalne misli, općeniti osjećaj tuge i beznadnosti te su u manjoj mjeri pokušali samoubojstvo (Howard i Wang, 2005: 375). Osim toga, veće su šanse da će imati višestruke seksualne partnere, biti žrtve nasilja u intimnim vezama, suočiti se sa neželjenom trudnoćom i spolno prenosivim bolestima, povećati konzumaciju cigareta, alkohola ili droga (Howard i Wang, 2005: 378). Slijedi zaključak da su psihološke i bihevioralne posljedice jednako ozbiljne kao i kod odraslih žrtava nasilja što je vrlo važan podatak. Javnost često zanemaruje ili čak odbacuje razmirice između djevojaka i mladića kao nešto vrijedno pozornosti te žrtve nasilja na taj način diskreditira, obeshrabruje i uvjerava u neznatnost njihovih problema koji su zapravo veoma ozbiljni.

3.5 Suzbijanje rodnog nasilja

Društvena tolerancija na nasilje raste iz godine u godinu što je u 21. stoljeću za očekivati, ali je svejedno neprihvatljivo. Nasilne scene u filmovima i serijama, pornografski sadržaji koji nemaju veze sa stvarnošću i velike platforme raznih društvenih mreža na kojima je međusobno zadirkivanje i *bullying* čest oblik komunikacije pripomažu tom trendu. Sukladno tome, pojava nasilnog načina razmišljanja i ponašanja čak i u najintimnijim segmentima adolescentskog života nikoga ne čudi. „Vrlo često nasilje počinje već u predbračnim zajednicama, a svjetske statistike pokazuju da će jedan od deset adolescenata / adolescentica doživjeti neki oblik zlostavljanja u vezi“ (Cesar i sur., 2006: 12). Izobličeni stavovi kojima je u redu da muškarac ženu dovede u red i lupi šakom o stol ne vode jednakosti i ravnopravnosti koje priželjkujemo stoga treba djelovati što prije. „Očekivanja o prihvatljivim ulogama muškaraca i žena prenose se kroz razne institucionalizirane društvene kanale, uključujući pravni sustav, crkvu, škole, medije, politiku i vojsku“ (Smith, White, 2001: 14). Mladi koji su

izloženi samo patrijarhalnim primjerima mogu preuzeti jedino takav oblik ponašanja i shvaćanja društvenog poretka. Ako želimo društvo koje ide naprijed i odmiče se od tradicionalnih okvira mišljenja koji sputavaju ženski rod, moramo sustavno raditi s adolescentima. Trebamo ih osvijestiti o rodnim problemima, a onda i omogućiti pristup jeziku, simbolima i stilu života koji su tolerantni i neisključivi. Najvažnije od svega je da mladima vlastitim primjerom pokazujemo partnerski odnos između muškarca i žene koji se bazira na međusobnom poštovanju i uvažavanju.

Rodno nasilje treba suzbijati na nacionalnoj razini. Države su danas dužne provesti zakonske, pravne, administrativne i druge mjere za suzbijanje nasilja nad ženama, sankcioniranje nasilnika i zaštitu žrtava. To uključuje nacionalne akcijske planove, organiziranje skloništa, telefona za pomoć, rehabilitacijske programe za nasilnike, financijsku podršku raznim udruženjima i centrima, obrazovne programe, specijalnu obuku sudaca, tužioce, policajce, socijalne radnike i druge državne službenike (Dokmanović 2011). „Školski programi prevencije nasilja u adolescentskim vezama pojavili su se u SAD-u i Kanadi, sredinom osamdesetih godina prošlog stoljeća“ (Cesar i sur., 2006: 7). Pokazali su se efikasnim u povećanju i usvajanju znanja i vještina za razvoj kvalitetnih veza. Želimo li pomoći žrtvama nasilja moramo osmisliti interventne programe koji prije svega uključuju edukaciju odraslih, poput profesora u školama i roditelja, jer upravo su oni u svakodnevnom kontaktu s mladim ljudima koji možda samostalno pokušavaju izaći na kraj s nasilnim partnerom. Edukacija treba sadržavati upute o tome kako prepoznati znakove i simptome zlostavljanja, kako pomoći adolescentima koji priznaju da su imali iskustva s nasiljem te kako timski, uključujući profesore i asistente, pedagoge, psihologe, sociologe i ostalo osoblje, intervenirati (Miller, 1993). Na kraju, preventivni programi moraju se bazirati na informacijama prikupljenim o lokalitetu, uvjetima života koji utječu na mlade i resursima kojima određena zajednica raspolaže da bismo mogli očekivati promjene (Swart i dr., 2002: 374).

Prema Morrison i dr., tri su načina da se spriječi i reagira na rodno nasilje, a to su da se žrtvama osigura podrška i omogućiti lakši pristup sudskom sustavu te konstantan rad na sprječavanju rodnog nasilja općenito (Morrison i dr., 2007: 32). Da bismo to ostvarili treba krenuti od mladih. Rana adolescencija smatra se najboljim periodom za intervencije. „Iako adolescencija pruža prilike za promjenom u pozitivnom smjeru, to je isto tako vrijeme u kojem već postojeći obrasci ponašanja mogu postati utvrđeni“ (Crockett i Crouter, 1995: 2). Društveni cilj treba biti sprječavanje nastanka negativnih obrazaca ponašanja i zamjena s

pozitivnim, npr. nenasilno reagiranje na stresnu situaciju, suočavanje sa svakodnevnim problemima u skladu s društvenim normama te bez devijantnih ispada, pogotovo onih nasilnih u intimnim vezama. Nadu u bolje sutra daju rezultati istraživanja provedenog u Kanadi pomoću kojeg su Sears i sur. saznali da adolescenti pokazuju interes za sprječavanjem rodnog nasilja u intimnim vezama (2006). Sudionici fokus grupa izrazili su želju za prezentacijama o nasilju u ranijoj dobi tj. prije nego što se počnu upuštati u intimne veze, posebno istaknute karakteristike različitog nasilnog ponašanja, savjetovanje za počinitelje nasilja i pomoć u razvijanju vještina koje bi im pomogle u održavanju zdrave veze i suočavanju sa konfliktnim situacijama bez nasilja. Ohrabruje i podatak iz istraživanja provedenog u Hrvatskoj gdje više od 79% mladih nasilje u adolescentskim vezama smatra ozbiljnim problemom (Hodžić, 2007). Ipak, autori ističu i brojne edukacijske potrebe mladih: promjena stavova o nasilju i rodnim stereotipima, prepoznavanje i osvještavanje nasilnih ponašanja u vezi, prvih znakova nasilne veze, posljedica nasilja, kako i gdje potražiti pomoć, razvijanje komunikacijskih vještina i jačanje samopoštovanja i samopouzdanja, ravnopravnosti rodova i života bez nasilja. Značajan udio podrške, ali i preventivnog djelovanja može krenuti od školskih dana: na nastavi i radionicama, kroz razgovor s profesorima i stručnjacima te kroz edukativne filmove i tekstove (Colarossi, 2001). Mladi većinu svog vremena provode u školskim prostorima pa tamo najviše treba djelovati. Na većini društvenih, ali i prirodnih, predmeta pitanje rodnog nasilja može se aktualizirati i približiti djeci koja će se jednog dana s njim sigurno susresti. Npr. na satovima književnosti i stranih jezika (obrada knjiga i tekstova s tematikom nasilja, a potom diskusija), matematike (upoznavanje sa statistikom, postocima i drugim gradivom koristeći se podacima koji su dobiveni iz provedenih istraživanja o nasilju), geografije (uspoređivanje podataka o poštivanju ljudskih prava u svijetu) i povijesti (kad se prvi put pojavio pojam ljudskih prava, jednakosti i njihovog daljnjeg razvijanja kroz razne dokumente, povelje i slično). Od izuzetne je važnosti uvažavanje mišljenja i uključivanje ideja mladih prilikom izrade edukacijsko – preventivnih programa. Njihov uvid u aktualne interese, probleme i najčešće komunikacijske kanale ciljane dobne skupine mogu samo pozitivno djelovati na kvalitetu i uspješnost projekata. Neki od prijedloga mladih su sljedeći: plakati, brošure, radionice, predavanja, debate, grupni radovi, ankete, savjetovanja, rubrike u školskim listovima, dramske predstave, školski resursi (pedagozi, psiholozi, savjetovališta za mlade), dokumentarna svjedočanstva, filmovi, informiranje iz medija (Hodžić, 2007).

Nakon takvog iskustva tijekom školovanja mladi ljudi će zasigurno biti spremniji prije svega prepoznati, a po potrebi i suočiti se s raznim oblicima rodnog nasilja ne samo u

adolescenciji, nego i kasnije u životu. Edukacija o sprječavanju rodnog nasilja koja se provlači kroz školski kurikulum pokazala se efikasna u osvješćivanju mladih o tom problemu, upoznavanju s postojećim sustavima pomoći i strategijama ponašanja u konfliktnim situacijama u svijetu i Hrvatskoj (Ajduković, Ručević, 2009: 222, 223). „Unatoč tome, takvi programi samo su djelomično uspješni u promjeni stavova i ponašanja“ (Smith i White, 2001: 55). Postavlja se pitanje kako rodno uvjetovano nasilje možemo spriječiti ako ne edukacijom. Adolescenti su proveli većinu svog života u sustavu obrazovanja pa se on nameće možda kao najdirektniji pristup tom dijelu populacije. Ipak, treba uzeti u obzir činjenicu da je to samo jedan segment u njihovom životu te od njega ne možemo očekivati čuda. Društvo u cjelini mora si postaviti sprječavanje rodnog nasilja kao glavni cilj da bi napokon vidjeli pomake nabolje. Suradnjom i zajedničkim naporima svih društvenih elemenata dolazi se do rezultata. Barter (2009) primjećuje da se socijalni radnici prvenstveno fokusiraju na najteže oblike partnerskog nasilja, onog seksualnog i težih oblika fizičkog. Takvi podaci su zabrinjavajući jer svaka vrsta (emocionalno, fizičko ili seksualno) i oblik (lakši ili teži) nasilja imaju izuzetno štetne posljedice po žrtvu. Zdravstvo i socijalne službe trebaju provoditi temeljitije provjere pacijenata, zakonodavna i sudska vlast trebaju postrožiti kazne i sankcije za nasilnike, a obrazovni sustav treba društvo upoznati s teorijom problema prije nego li se s njim suoče osobno. Na taj način žrtvama bi se ojačala vjeru u sustav tj. osiguranje da netko u toj nesretnoj situaciji stoji iza njih.

Usprkos svemu navedenom, svjedoci smo postojanja rodnog nasilja u intimnim vezama adolescenata. Oporavak od takve traume dugogodišnji je proces i nije moguć bez razumijevanja i podrške društva. Nakon što površinske rane zacijele za žrtve bilo kojeg tipa zlostavljanja važno je da „nauče kako imati povjerenja u druge, kako se zaštititi od toga da ponovno postanu žrtve, kako ne stupati u disfunkcionalne veze i kako poboljšati vlastito samopouzdanje“ (Miller, 1993: 149). Bez terapija i vježbi s raznim stručnjacima takvi mladi ljudi nisu u stanju funkcionirati. Samo uz pomoć okoline oni mogu postati samostalni i efikasni članovi društva koji više nikad neće biti žrtve. Kao što istraživanja pokazuju, društvena potpora koju žrtva nakon napada dobiva pozitivno utječe na smanjivanje psiholoških i bihevioralnih posljedica nasilja (Shields i sur., 2010). Suprotno tome može se zaključiti da manjak potpore samo pogoršava ionako lošu situaciju u kojoj se žrtva našla. Mlade žrtve srame se prijaviti nasilje jednako kao i odrasle. „Manja je vjerojatnost da će mladi javno progovoriti o nasilnom iskustvu što je ono ozbiljnijeg stupnja“ (Sears i sur., 2006: 1199). Društvo mora raditi na tome da do mladih dođe poruka da nasilje nije njihova krivnja

te da stupe u kontakt s odraslom osobom od povjerenja čim se ono dogodi. Suočeno s velikim brojem neprijavljenih slučajeva nasilja u intimnim vezama, a k tome i slabog prepoznavanja nasilnog ponašanja u adolescenata, društvo treba dati sve od sebe da, onima koji su imali hrabrosti istupiti i prijaviti što im se dogodilo, pomogne kako najbolje može. Rezultat toga može biti osvješćivanje drugih žrtava da ciklus nasilja prekinu i potraže pomoć. Miller (1993) savjetuje uspostavljanje terapijskih interventnih grupa isključivo za djevojke jer smatra da su one kritične za postizanje uspjeha bilo kojeg interventnog programa u cjelini. Terapijskim razgovorima djevojkama se pomaže da shvate što im se točno dogodilo bez da krivnju svaljuju na sebe, izgrade samopouzdanje i samopoštovanje koje su kroz nasilje izgubile te na kraju stvore strategije koje će im pomoći da u budućnosti više ne budu žrtve bilo kojeg oblika nasilja. Ženska terapijska grupa stvara ugodnu atmosferu u kojoj se žrtve prije svega osjećaju sigurno. U takvom okruženju sudionice se lakše opuste i dijele svoja iskustva bez straha od osuđivanja ili verbalnog napada što bi mogao biti slučaj u mješovitoj terapijskoj grupi. Ovakva vrsta terapije može rezultirati samo osnaženim mladim djevojkama koje napreduju na dugom i teškom putu svog oporavka.

3.6 Zakoni, protokoli i neki primjeri prevencije rodnog nasilja u Republici Hrvatskoj

Sve metode suzbijanja rodnog nasilja u teoriji zvuče izvedivo, ali pitanje je koliko toga vidimo u praksi društva jedne tranzicijske države kao što je Hrvatska. Npr. rezultat neznanja i neupućenosti javnosti bilo je odbijanje i oštro protestiranje zbog pokušaja uvođenja zdravstvenog odgoja u škole. Podaci hrvatske policije ukazuju da je posljednjih godina broj intervencija zbog obiteljskog nasilja rastao vrlo brzo, a u 72 % slučajeva žrtve su bile ženske osobe (Ajduković, Ajduković, 2010: 295). Negativne svjetske trendove pratimo u stopu pa je to slučaj i s ovim. Što prije javnost postane svjesna problema, to se prije s njim može suočiti i pokušati njegove štetne posljedice dovesti do minimuma. Slijedi prikaz zakona, protokola i programa koji se bave nasiljem u Republici Hrvatskoj.

*Kazneni zakon Republike Hrvatske*⁶ koji je stupio na snagu 1. siječnja 2013. g. objavljuje da se kaznena djela i kaznenopravne sankcije propisuju samo za ona ponašanja kojima se povređuju ili ugrožavaju osobne slobode i prava čovjeka te druga prava i društvene vrijednosti zajamčene i zaštićene Ustavom (Kazneni zakon, 2013: čl. 1). Ako je počinitelj

⁶ Preuzeto sa stranice *Propisi* (<http://propisi.hr/print.php?id=11365>) 17. travnja 2017.

dijete koje nije navršilo 14 godina, zakon se na njemu ne primjenjuje (Kazneni zakon, 2013: čl. 7). Prema tome, mlađi adolescenti ne mogu odgovarati za nasilje počinjeno u intimnim vezama. Isti zakon navodi da će se kaznom do tri godine zatvora kazniti svatko tko izvrši povredu tuđe ravnopravnosti na način da uskrati, ograniči ili uvjetuje drugome pravo na stjecanje dobara ili primanje usluga, pravo na obavljanje djelatnosti, pravo na zapošljavanje i napredovanje, ili tko na temelju te razlike daje drugome povlastice ili pogodnosti glede navedenih prava (Kazneni zakon, 2013: čl. 125). Nadalje, *Zakon* definira teško sramoćenje kao iznošenje činjenične tvrdnje koja može naškoditi časti ili ugledu drugoga putem tiska, radija, televizije, računalnog sustava ili mreže, na javnom skupu ili na drugi način, a kazna za to kazneno djelo je novčana (Kazneni zakon, 2013: čl. 148). *Cyber* nasilje jednim dijelom ovdje je obuhvaćeno kao kazneno djelo, ali pitanje je koliko se u praksi kazne primjenjuju u slučaju adolescenata. *Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji*⁷ odnosi se muža i ženu u bračnoj ili izvanbračnoj zajednici, srodnike po krvi, osobe koje su živjele zajedno u obiteljskoj ili izvanbračnoj zajednici i dr. te nudi zaštitne mjere za počinitelja nasilja (*Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji*, 2003: čl. 3, 7). Budući da adolescenti uglavnom ne kohabitiraju s intimnim partnerima, ovaj zakon se na njih ne odnosi.

*Protokol o postupanju u slučaju seksualnog nasilja*⁸ donesen 2014. g. u jednom svom dijelu navodi posebna pravila u postupanju prema djeci. Maloljetnoj žrtvi potrebno je pružiti odgovarajuću zaštitu i potporu, a centar za socijalnu skrb prijavljuje nasilje policiji i roditeljima ili skrbnicima ako nisu zlostavljači (*Protokol o postupanju u slučaju seksualnog nasilja*, 2014: 32, 33). U slučaju sumnje u seksualno nasilje odgojno-obrazovna ustanova mora reagirati razgovorom sa učenicom / učenicom, pružanjem odgovarajuće pomoći i zaštite, obavještavanjem roditelja ili skrbnika ako nisu zlostavljači, policije, ravnatelja / ravnateljice, Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta i pravobraniteljice za djecu (*Protokol o postupanju u slučaju seksualnog nasilja*, 2014: 35, 36). *Protokol* se kratko osvrće i na postupanje u slučaju seksualnog uznemiravanja koje se dogodilo od strane drugog učenika ili učenice (ili više njih) u prostoru odgojno-obrazovne ustanove. „Potrebno ih je uputiti na savjetovanje ili medijaciju u odgojno-obrazovnu ustanovu ili savjetovalište“, a potom obavijestiti roditelje svih uključenih i nadležni centar za socijalnu skrb (*Protokol o postupanju*

⁷ Preuzeto sa stranice *Narodne novine* (http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2003_07_116_1586.html) 28. srpnja 2017.

⁸ Preuzeto sa stranice *Ministarstva unutarnjih poslova* (https://www.mup.hr/UserDocsImages/PDF/Ravnopravnost%20spolova/prijelom_online_protokol.pdf) 28. srpnja 2017.

u slučaju seksualnog nasilja, 2014: 37). Pohvalno je što *Protokol* spominje seksualno zlostavljanje adolescenata međutim velik dio fenomena zanemaruje jer se ograničuje isključivo na seksualno uznemiravanje u odgojno-obrazovnim ustanovama. Dok se u ostatku teksta koristi termin *seksualno nasilje*, u ovom dijelu pojavljuje se ublaženi oblik *seksualno uznemiravanje*. Nadalje, seksualno uznemiravanje ne mora se događati samo u odgojno-obrazovnim ustanovama jer adolescenti u intimnoj vezi ostaju u kontaktu i nakon što im završi školski dan. *Protokol o postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima*⁹ iz listopada 2004. g. nasilje među djecom i mladima definira kao „svako namjerno fizičko ili psihičko nasilno ponašanje usmjereno prema djeci i mladima od strane njihovih vršnjaka učinjeno s ciljem povrjeđivanja, a koje se, neovisno o mjestu izvršenja, može razlikovati po obliku, težini, intenzitetu i vremenskom trajanju i koje uključuje ponavljanje istog obrasca i održava neravnopravan odnos snaga (jači protiv slabijih ili grupa protiv pojedinca)“ (*Protokol o postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima*, 2004: 3). Nakon toga se nasilje sužava isključivo na fizički napad, psihičko i emocionalno nasilje čime se isključuju svi drugi tipovi nasilja među adolescentima, poput *cyber* i seksualnog nasilja. *Protokol* se dalje bavi obavezama nadležnih državnih tijela u slučaju prijave ili dojave o nasilju među djecom (*Protokol o postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima*, 2004: 4-7). Potom slijede naputci o oblicima, načinu i sadržaju suradnje državnih tijela, institucija, roditelja i djece da bi se „dugoročno promicala načela nenasilja, kao preduvjeta kvalitetnog i sigurnog odrastanja djece“ (*Protokol o postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima*, 2004: 8). Unatoč obećavajućem naslovu, *Protokol* je kratak i zastario tekst koji ne obuhvaća probleme nasilja u cijelosti dok intimne veze i potencijalne probleme s kojima se neiskusni mladi ljudi svakodnevno susreću u potpunosti ignorira.

Centar za edukaciju, savjetovanje i istraživanje, tzv. **CESI**, feministička je organizacija koja već dva desetljeća neumorno radi na povećanju tolerancije među rodovima, integracije i ravnopravnosti. Program prevencije nasilja u adolescentskim vezama za učenike i učenice srednjih škola pod naslovom *Bolje spriječiti nego liječiti – prevencija nasilja u adolescentskim vezama* CESI je sastavio 2006. godine. „Program u trajanju od 11 školskih sati prvenstveno je usmjeren na usvajanje znanja, potvrdu pozitivnih vrijednosti i stjecanje vještina razvijanja i održavanja kvalitetne veze“ (Cesar i sur., 2006: 7). Zastrašujuća je pomisao da su srednjoškolci većinom prepušteni sami sebi, iskustvu prijatelja ili medijima

⁹ Preuzeto sa stranice *Republika Hrvatska – Pravobranitelj za djecu* (http://www.dijete.hr/websites/dijete.hr/attachments/068_Protokol%20o%20postupanju%20u%20slucaju%20nasilja%20medju%20djecom%20i%20mladima.pdf) 17. travnja 2017.

kad se radi o intimnim vezama u koje se sad mnogi po prvi put ozbiljnije upuštaju. Razgovor s roditeljima ili stručnjacima njima nije ni na kraj pameti jer se radi o nečem privatnom i veoma ozbiljnom u njihovim naizgled samostalnim životima. Upravo se na taj način i stručnjaci trebaju postaviti prema zadanoj temi. Ako se publika kojoj se obraćaju, u ovom slučaju adolescenti s kojima se raspravlja o iznimno osjetljivim temama, osjeća uvažena i shvaćena ozbiljno, puno su veće šanse za viši stupanj pozornosti i koncentracije na ono što im se govori, a time i uspješnije provođenje programa. To se može postići uključivanjem mladih u izradu projekta prije njegovog lansiranja. „Glavni cilj CESI projekta je prevencija rodno uvjetovanog nasilja među mladima te stvaranje uvjeta pogodnih za poštivanje ljudskih prava i unapređenje rodni ravnopravnosti“ (Cesar i sur., 2006: 7). Netko mladima treba usaditi pojam nasilja koji će lako moći prepoznati, suočiti se s njim i ispravno postupiti. Nakon toga može se očekivati povećani udio mladića koji će znati kako se nositi sa stresnim situacijama bez da posežu za nasiljem, djevojaka koje će odmah prepoznati elemente nasilja u svojoj vezi i pravovremeno reagirati tj. prije bilo kakvih ozbiljnijih fizičkih, psiholoških ili bihevioralnih posljedica po njihovo zdravlje. Osim toga, adolescente treba poučiti vještinama slušanja, komuniciranja i rješavanja sukoba općenito, ali i s intimnim partnerom što će doprinijeti održanju kvalitetne veze. Iskreno i jasno izražavanje mišljenja i stavova nužno je da bi partneri bili uistinu ravnopravni i sretni u vezi. To je nešto što vrijedi naučiti u mlađim danima da bi veze i u odrasloj dobi prosperirale.

Već 2007. g. Centar izdaje novi izvještaj o rodno uvjetovanom nasilju u adolescentskim vezama. Opsežnije istraživanje pod naslovom *Nasilje ne prolazi samo od sebe* bavilo se faktorima rizika, učestalošću, oblicima, razlozima i posljedicama nasilja. „Svrha istraživanja bila je bolje razumijevanje potreba i problema mladih vezanih uz pitanja nasilja u vezama, te kreiranje što kvalitetnijih edukacijsko – preventivnih programa“ (Hodžić, 2007: 8). Autori su doznali da adolescenti u Hrvatskoj najviše koriste oblike nasilja kojima pokušavaju kontrolirati ponašanje partnera dok su fizičko i seksualno nasilje manje prisutni što je sukladno rezultatima istraživanja provedenih u inozemstvu. Ne iznenađuje činjenica da mladi neke oblike ponašanja, npr. ljubomoru, nisu u stanju prepoznati kao nasilne. Osim toga, sve probleme u intimnim vezama rješavaju samostalno tj. bez pomoći educiranih odraslih osoba što je posebno alarmantno kad se radi o neprijavljanju nasilja zbog straha ili srama. Nedostatak relevantnih informacija i resursa, neosviještenost i nepovjerenje prema institucijama problemi su za koje već sad imamo rješenje. Sudionici istraživanja iskazali su potrebu i velik interes za školskim edukacijsko-prevenicijskim programima koji bi imali

pozitivan utjecaj na njihove živote, a potom i na društvo u cjelini. Na kraju rada autori ističu pasivnost i nezainteresiranost hrvatske zakonodavne vlasti za ovaj problem. Postojeći javni politički dokumenti izravno povezani s problemom nasilja u adolescentskim vezama uopće ne uzimaju u obzir rodnu dimenziju nasilja među mladima (Hodžić, 2007). Da bismo osigurali uspješnost prevencije rodnog nasilja općenito, autori savjetuju uvođenje sveobuhvatnog programa seksualne edukacije u školstvo kojim bi se ukinuli rodni stereotipi i mlade sustavno učilo načelima rodne ravnopravnosti.

U Hrvatskoj od 2002. g. postoji i web-stranica *Seksualna Edukacija Za Mlade*, tzv. **SeZaM**¹⁰, koja je dio jednog od mnogobrojnih programa povećanja rodne ravnopravnosti koje CESI provodi. SeZaM je ispunjen člancima koji se bave temama seksualnosti, reproduktivnog zdravlja, ravnopravnosti spolova i rodova te rodno uvjetovanog nasilja. Posebno je pohvalno i vrijedno isticanje da se čitateljima nudi mogućnost postavljanja pitanja i kontaktiranja autora s ciljem otvaranja diskusije i rješavanja problema s kojima su se susreli. Stranica nudi i brojne linkove prema drugim portalima koji bi mladima bili korisni. Jedan od njih je *Šutnja nije zlato*¹¹ – nacionalna kampanja za prevenciju rodno uvjetovanog nasilja iz 2008. g. koja se temeljila na CESI-jevim istraživanjima. Kampanju su podržale brojne mlade osobe iz javnog života što je doprinijelo njenoj uspješnosti.

*Mladi aktivno za ravnopravnost*¹² projekt je CESI-ja iz 2017. g. koji se trenutno provodi u srednjim školama u Bjelovaru i Kutini. Cilj mu je poticanje aktivnog sudjelovanja mladih u promicanju ljudskih prava i ravnopravnosti spolova te razvoj kompetencija za uspostavu i izgradnju ravnopravnih i kvalitetnih odnosa među mladima i u intimnim vezama mladih te stvaranje nulte tolerancije na nasilje. Kroz rad sa stručnim osobljem, izradu plakata, stripova i video filmova te tribine učenici i učenice moći će steći vještine nenasilne komunikacije i održavanja kvalitetnih partnerskih veza s drugima. Provođenjem kampanje na društvenim mrežama i *online* savjetovanje CESI će projekt približiti velikom broju mladih.

¹⁰ Preuzeto sa stranice *Seksualna Edukacija Za Mlade* (<http://www.sezamweb.net/hr/o-nama/>) 2. travnja 2017.

¹¹ Preuzeto sa stranice *Seksualna Edukacija Za Mlade* (<http://www.sezamweb.net/sutnjanijezlato/>) i *Centar za edukaciju, savjetovanje i istraživanje* (<http://www.cesi.hr/hr/nacionalna-kampanja-za-prevenciju-rodno-uvjetovanog-nasilja-sutnja-nije-zlato/>) 2. travnja 2017.

¹² Preuzeto sa stranice *CESI* (<http://www.cesi.hr/hr/mladi-aktivno-za-ravnopravnost/>) i *Zvono* (<http://www.zvono.eu/clanak.php?id=2471&c=1&r=1&width=1366&Height=768>) 28. kolovoza 2017.

Iz svega navedenog jasno je da u Republici Hrvatskoj postoje tijela koja se bave tematikom rodnog nasilja među adolescentima, ali ovo pitanje je još uvijek prilično zanemareno od strane zakonodavne, izvršne, a potom i sudske vlasti. Nacionalni programi, protokoli i strategije koji postoje zastarjeli su i uopće ne prepoznaju rodno nasilje među adolescentima kao problem. Manjak istraživanja i nadziranja ovog fenomena u našem društvu dovodi do njegovog bujanja što nikome nije u interesu. U veljači 2004. g. Vlada Republike Hrvatske pokrenula je *Program aktivnosti za sprječavanje nasilja među djecom i mladima* s ciljem prevencije, edukacije, senzibilizacije društva o toj temi¹³. Program nudi 14 točaka kratkoročnih i čak 40 točaka dugoročnih mjera koje bi različita ministarstva, jedinice lokalne i regionalne samouprave, odgojno-obrazovne ustanove, centri za socijalnu skrb i mnogi drugi trebali provoditi da bi se u zadanom roku ciljevi i ostvarili. Cijeli projekt može se smatrati tek uvertirom jer se samo u jednoj točki spominje potreba za istraživanjem broja i oblika nasilja među djecom i mladima što bi moglo dovesti do informacije o prisutnosti rodnog nasilja kojim se bavi ovaj rad. Ažurirane ili dopunjene verzije *Programa* do danas ne postoje. Prema tome, potrebno nam je još kampanja o rodnom nasilju da bi pokrenuli nacionalni zdravstveni odgoj koji će poučavati o zdravlju, toleranciji, ravnopravnosti i rezultirati bolje osviještenim građanima na kojima ostaje budućnost naše zemlje. Porastom angažmana oko ovog problema politika ga neće još dugo moći ignorirati.

¹³ Preuzeto sa stranice *Republika Hrvatska – Pravobranitelj za djecu* (http://www.dijete.hr/websites/dijete.hr/attachments/068_Program%20aktivnosti%20za%20sprjecavanje%20nasilja%20medju%20djecom%20i%20mladima.pdf) 17. travnja 2017.

4. Zaključak

Rodno nasilje nema jedinstvenu, općeprihvaćenu definiciju na koju se možemo osloniti prilikom istraživanja ili analiziranja. Problematično je definirati taj fenomen jer je iznimno elastičan tj. promjenjiv. Javlja se u raznim oblicima ovisno o situaciji. Nakon analize brojnih članaka, priručnika i knjiga koje su napisali stručnjaci iz Hrvatske i inozemstva mogli bismo ga opisati i navesti njegove osnovne karakteristike. Rodno nasilje ima za cilj nanijeti neugodu i bol žrtvi s dugotrajnim fizičkim, psihološkim i bihevioralnim posljedicama, a temelji se na patrijarhatu i neravnomjernoj raspodjeli moći žena i muškaraca. Međunarodno je priznato kao kršenje ženskih ljudskih prava što je veliki korak naprijed. Postoje mnogobrojna istraživanja o rodnom nasilju, ali njihovi su rezultati teško usporedivi jer su im polazišne točke različite. Drugim riječima, svatko se bavi samo nekim njegovim vrlo određenim aspektom. Nemoguće je analizirati mnogobrojne varijable ili uključiti sve tipove rodno uvjetovanog nasilja u pojedinačnim istraživanjima zbog kompleksnosti svakog pojedinog oblika nasilja. Cilj ovog rada bio je dati pregled tipova rodno nasilja i cijelog niza posljedica za žrtve iz sociološkog kuta gledanja. Analizom građe o nasilju u vezama odraslih pokazalo se da postoji pet tipova: ekonomsko, emocionalno i psihološko nasilje, fizički napad, seksualno nasilje i ubojstvo. Svaki od tipova za sobom povlači fizičke, psihološke i bihevioralne posljedice od kojih je najteža smrt žrtve. Rad se potom bavi faktorima rizika, vrstama i posljedicama nasilja u adolescentskim vezama te, na kraju, načinima suzbijanja ovog problema.

Od 1995. g. govori se o kršenju prava mladih žena što je dokaz da je problem adolescentskog nasilja prepoznat na globalnoj razini. Iako se to u društvu zanemaruje ili odbacuje, adolescenti su visokorizična skupina zbog fizičkih i hormonalnih promjena kroz koje prolaze. Nadalje, mijenjaju i svoju percepciju muško – ženskih odnosa te se po prvi put upuštaju u intimne veze sa svojim partnerima te razvijaju fizičku i emocionalnu bliskost. Događaji koji prethode, a mogu i uvjetovati nasilno ponašanje posebno zaokupljaju pažnju stručnjaka. Iskustva iz djetinjstva, rodna socijalizacija, ekonomski status, stresne situacije samo su neki od faktora rizika koji utječu na svakodnevicu mladih. Posebno su kritični oni koji su u obiteljskom domu već doživjeli nasilje jer im se drastično povećava vjerojatnost da će i sami preuzeti takve obrasce ponašanja. Temelji se polažu u djetinjstvu, a nasilno ponašanje aktivira se u adolescenciji. Bez intervencije i sustavnog rada na problemu, u odrasloj dobi ne može se očekivati drugačiji oblik ponašanja osim prethodno naučenog. Osim

toga, zanimljiv je podatak da u adolescenciji prijatelji većim intenzitetom mogu utjecati jedini na druge, a nakon određenog vremena čak i više od roditelja.

Kod mladih razlikujemo četiri tipa rodnog nasilja: *cyber*, emocionalno i psihološko, fizičko te seksualno. Sveprisutnost tehnologije u životima adolescenata omogućila je *cyber* nasilje. Uz pomoć računala, mobilnih telefona, Interneta i društvenih mreža mladi lakše i brže stupaju u kontakt s intimnim partnerima što se može zloupotrijebiti za razne oblike emocionalnog i psihološkog nasilja, npr. za uhođenje, omalovažavanje, ostavljanje prijetećih poruka. Unatoč tome što su svjesni štetnosti takvih postupaka, najčešće ne prijavljuju ovaj oblik zlostavljanja iz straha od ograničavanja slobode u korištenju tehnologije. Valja istaknuti da većina roditelja ne reagira ili kažnjava djecu na taj način što upućuje na njihovu neupoznatost ili ignoriranje ozbiljnosti problema. Slijedi emocionalno i psihološko zlostavljanje koje se u vezama mladih javlja puno češće od ostalih tipova zlostavljanja. Najveći problem je velik broj situacija u kojima se ono dešava, samostalno, ali i u kombinaciji s drugim oblicima zlostavljanja. Izazov predstavlja i činjenica da su djevojke slabo upoznate s činjenicom da ljubomora, emocionalne ucjene i prijetnje nisu iskaz privrženosti ili ljubavi nego samo alat kojim ih se zapravo kontrolira i ograničava. Fizičko zlostavljanje kod adolescenata se javlja rjeđe, ali može biti nuspojava verbalne agresije te čak eskalirati do pokušaja ubojstva. Seksualno zlostavljanje obuhvaća sva neželjena neugodna ponašanja seksualne prirode, a kod mladih takvih ima napretek. Suočavanje s prijavom zločina i suprotstavljanjem napasniku otežavaju i stavovi društva koji takvo ponašanje u određenim okolnostima dozvoljavaju ili opravdavaju, npr. par se otprije poznaje ili je u vezi. Rušenje takvih motiva i predrasuda zadatak je prvenstveno sociologa, a potom i drugih stručnjaka. Posljedice nasilnog ponašanja u adolescentskim vezama jednako su ozbiljne, štetne i tragične kao u vezama odraslih.

Tolerancija na nasilje promiče se kroz institucionalizirane društvene kanale kao što su politika, jezik, mediji i škole. Npr. manjak zakona kojima se različiti tipovi nasilja zabranjuju i kažnjavaju, učestale psovke u svakodnevnom razgovoru, nasilni filmovi koji se prikazuju na TV-u, *bullying* u školama bez strožih sankcija. Trebamo sustavno raditi s mladima da bi se stereotipni i patrijarhalni stavovi doista smanjili na minimum na osobnoj i društvenoj razini. Problem velikim dijelom leži i u tome da oni nisu upoznati s nizom kombinacija u kojima se nasilje javlja. Mnogobrojni stručnjaci iz Hrvatske i svijeta predlažu nacionalne programe prevencije i intervencije, specijalnu obuku osoblja u školama i domovima, telefone za pomoć, skloništa te financijsku podršku. Kvalitetna i efikasna potpora ključna je za oporavak žrtava.

Svi se slažu da je ključ uspjeha suradnja timova koji se bave ovim problemom. Najbolji period djelovanja je upravo adolescentsko doba. Mlade treba osposobiti da prepoznaju simptome i znakove zlostavljanja te pravovremeno reagiraju bilo da se radi o njihovim prijateljima ili njima samima. Od neizmjerne je važnosti što adolescenti pokazuju interes i volju za radom na sveprisutnom problemu rodnog zlostavljanja. Dužnost je društva zadovoljiti njihove edukacijske potrebe prije nego li se uopće nađu u problematičnim situacijama, npr. poučiti ih kako se nositi sa stresnim situacijama i kako komunicirati jedni s drugima. Aktualizacijom problema može se puno postići, npr. kroz školske predmete putem prezentacija, svjedočanstva, dokumentaraca, filmova i medija koji su njima bliski.

Usporedimo li stanje u Republici Hrvatskoj sa svime navedenim, možemo zaključiti da se polako, ali sigurno zadnjih nekoliko desetljeća radi na problemu rodnog nasilja općenito. Međutim, rodno nasilje u adolescentskim intimnim vezama nije definirano niti prepoznato kao problem. *Kazneni zakon*, koji definira kaznena djela i kaznenopravne sankcije, ne odnosi se na osobe mlađe od 14 godina čime su mlađi adolescenti izuzeti od odgovornosti za počinjenje nasilja prema svojim intimnim partnerima. Nadalje, aktualni *Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji* fokusira se na bračne ili izvanbračne partnere koji kohabitiraju što opet zaobilazi adolescente koji uglavnom ne kohabitiraju dok su u vezi. *Protokol o postupanju u slučaju seksualnog nasilja* bavi se djecom u jednom svom poglavlju, ali samo u okviru nasilja počinjenog od strane odrasle osobe iz obitelji ili okoline. Seksualno uznemiravanje od strane učenika u školi kratko se spominje što ukazuje na previd drugih oblika seksualnog nasilja koji se mogu, ali ne moraju događati u odgojno-obrazovnoj ustanovi. *Protokol o postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima* vrlo je kratak pregled samo nekih oblika nasilja dok ono u intimnim vezama adolescenata ostaje nepoznanica. Dok zakonodavna vlast uvelike ignorira ovaj tip nasilja, projekti pokrenuti od strane udruga svakodnevno se bave aktualnim problemom. Na hrvatskoj sceni CESI je jedan od najpoznatijih sudionika u borbi za ženska prava i protiv nasilja koji je prvenstveno usredotočen na djevojke i mladiće. Angažmanom stručnjaka i poznatih lica ovu temu se neprestano drži u društvenom fokusu.

Pravo na život bez nasilja osnovno je ljudsko pravo, a svakodnevno vidimo nedostatak njegova prakticiranja u društvu. Zadani cilj osvješćivanja mladih o rodnom nasilju nije nedostižan unatoč tome što iziskuje puno vremena, energije i volje. Neprihvatljivo je da nulta tolerancija na nasilje bude samo mrtvo slovo na papiru. Putem medija mora se proširiti poruka o dobiti cijele zajednice da bi javnost formirala stavove o rodnom nasilju općenito.

Neprestano treba isticati nasilje kao društveni problem da bi ga se tako i koncipiralo te se s njim i adekvatno suočilo. Promjene su nužne na individualnoj, interpersonalnoj i strukturalnoj razini. Rad društva u cjelini, politike, zdravstva, obrazovnog sustava u velikoj mjeri utječu na uspjeh. Kratkoročni cilj bio bi da žrtve, bez obzira na dob, nemaju strah da od toga će ih sustav ismijati ili zanemariti ako istupe sa svojim problemima. Sukladno tome, dugoročni cilj moglo bi biti društvo u kojem rodno uvjetovano nasilje nije svakodnevnica tolikog broja djevojaka i žena. Mladi o kojima se u ovom radu neprestano govori u budućnosti će biti volja i snaga našeg društva, a vodit će ga po primjerima koje su naučili od nas. Obrazovanje i rodna osviještenost osnova su promjena na bolje. Stoga, na nama je da im rodnu ravnopravnost i toleranciju prezentiramo kao vrijednost koja se manifestira i u našim stavovima i ponašanju. Tek tada od njih možemo očekivati da slijede naš primjer.

Literatura

1. Ajduković, Marina, Ručević, Silvija. (2009). „Nasilje u vezama mladih.“ *Medicus* Vol. 18, No. 2: 217-225. *Hrčak*. Web. 14. studeni 2016.
2. Ajduković, Dean, Ajduković, Marina. (2010). „Nasilje u obitelji: što zdravstveni djelatnici mogu učiniti.“ *Medicina Fluminensis* Vol. 46, No. 3: 292-299. *Hrčak*. Web. 28. kolovoz 2017.
3. Anderson, Kristin L. (1997). „Gender, Status, and Domestic Violence: An Integration of Feminist and Family Violence Approaches.“ *Journal of Marriage and the Family* 59: 655-669. *EBSCO*. Web. 22. srpanj 2017.
4. Arriaga, Ximena i Foshee, Vangie (2004). „Adolescent Dating Violence.“ *Journal of Interpersonal Violence* 19: 162-184. *SAGE JOURNALS*. Web. 15. siječanj 2017.
5. Bandura, Albert (1977). „Origins of Behavior.“ *Social Learning Theory*. New Jersey: Prentice Hall. 16-22. Print.
6. Banyard, Victoria L., Cross, Charlotte. (2008). „Consequences of Teen Dating Violence.“ *Violence Against Women* Vol. 14, No. 9: 998-1013. *SAGE*. Web. 10. srpanj 2017.
7. Barter, Christine (2009). „In the Name of Love: Partner Abuse and Violence in Teenage Relationships.“ *The British Journal of Social Work* 39: 211-233. *JSTOR*. Web. 23. svibanj 2016.
8. Bennett Herbert, Tracy, Cohen Silver, Roxane, Ellard, John H. (1991). „Coping with an Abusive Relationship: 1. How and Why Do Women Stay?.“ *Journal of Marriage & Family* 53 (2): 311-325. *EBSCO*. Web. 19. srpanj 2017.
9. Branigan, Elizabeth (2004). *'His money or our money?' Financial abuse of women in intimate partner relationships*. Coburg: Coburg-Brunswick Community Legal and Financial Counselling Centre Inc. URL: http://www.communitylaw.org.au/clc_morelandhome/cb_pages/images/238_Financial_Abuse_Projec.pdf (12. srpanj 2017.)
10. Brownmiller, Susan (1993). *Against Our Will*. New York: Fawcett Columbine. Print.
11. Carlson, Bonnie E. (2008). „Intimate Partner Violence.“ *Encyclopedia of Interpersonal Violence – Volumes 1 & 2*. Ur. Claire M. Renzetti i Jeffrey L. Edleson. Los Angeles: Sage Publications Inc. 371-375. Print.

12. Centers for Disease Control and Prevention. (2016). *Teen Dating Violence*. URL: https://www.cdc.gov/violenceprevention/intimatepartnerviolence/teen_dating_violence.html (13. srpanj 2017.)
13. Cesar, Sanja. i sur. (2006) *Bolje spriječiti nego liječiti*. Zagreb: CESI. Print.
14. Cesi. *Nacionalna kampanja za prevenciju rodno uvjetovanog nasilja „Šutnja nije zlato“*. URL: <http://www.cesi.hr/hr/nacionalna-kampanja-za-prevenciju-rodno-uvjetovanog-nasilja-sutnja-nije-zlato/> (2. travanj 2017.)
15. Cesi. *Mladi aktivno za ravnopravnost*. URL: <http://www.cesi.hr/hr/mladi-aktivno-za-ravnopravnost/> (28. kolovoz 2017.)
16. Colarossi, Lisa G. (2001) „Adolescent gender differences in social support: Structure, function, and provider type.“ *Social work research* 25: 233-241. *JSTOR*. Web. 23. svibanj 2016.
17. Corrie, Tanya, McGuire, Magdalena. (2013). *Economic Abuse: Searching for Solutions*. Melbourne: Good Shepherd Youth & Family Service. Print.
18. Crockett, Lisa. i Crouter, Ann C. (1995). „Pathways Through Adolescence: An Overview.“ *Faculty Publications, Department of Psychology Paper 240*: 1-12. *DigitalCommons@UniversityofNebraska*. Web. 26. veljače 2017.
19. DeKeseredy, Walter S., Schwartz, Martin D. (2011). „Theoretical and Definitional Issues in Violence Against Women.“ *Sourcebook on Violence Against Women Second Edition*. Ur. Claire M. Renzetti, Jeffrey L. Edleson, Raquel Kennedy Bergen. Los Angeles: Sage Publications. 3-22. Print.
20. Dobash, Russell P., Dobash, R. Emerson. (2003). „Violence in Intimate Relationships.“ *Handbook of Violence Research*. Ur. Wilhelm Heitmeyer i John Hagan. Dortrecht: Kulwer Academic Publishers. 737-752. Print.
21. Dokmanović, Mirjana (2011). „Rod i pravo.“ *Uvod u rodne teorije*. Ur. Ivana Milojević i Slobodanka Markov. Novi Sad: Mediterran Publishing. 295-308. Print.
22. Draucker, Claire Burke, Martsolf, Donna S. „The Role of Electronic Communication Technology in Adolescent Dating Violence.“ *Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing* Vol 23, No. 3: 133-142. *Wiley Online Library*. Web. 26. srpanj 2017.
23. Ellsberg, Mary i Heise, Lori. (2005). „Chapter One: Violence Against Women as a Health and Development Issue.“ *Researching Violence Against Women: A Practical Guide for Researchers and Activists*. Washington, DC: World Health Organization, Path. 8-33. Print.

24. Evans, Sarah E. i DiLillo, David. (2011). „Domestic Violence.“ *Encyclopedia of Adolescence*. Ur. Roger J.R. Levesque. New York: Springer. 744-755. Print.
25. Fawole, Olufunmilayo I. (2008). „Economic Violence to Women and Girls.“ *Trauma, Violence, & Abuse* Vol. 9, No. 3: 167-177. *SAGE*. Web. 8. srpanj 2017.
26. Forke, Christine M., Myers, Rachel K., Catalozzi, Marina, Schwarz, Donald F. (2008). „Relationship Violence Among Female and Male College Undergraduate Students.“ *Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine Journal* Vol. 162, No. 7: 634-641. *JAMA*. Web. 10. srpanj 2017.
27. Frost, Natasha A. (2008). „Rape Shield Laws.“ *Encyclopedia of Interpersonal Violence – Volumes 1 & 2*. Ur. Claire M. Renzetti i Jeffrey L. Edleson. Los Angeles: Sage Publications Inc. 586-587. Print.
28. Furman, Wyndol i Wehner, Elizabet A. (1997). „Adolescent romantic relationships: A developmental perspective.“ *New Directions for Child and Adolescent Development* 78: 21-36. *Wiley Online Library*. Web. 13. srpanj 2017.
29. Gelles, Richard J. (1976). „Abused Wives: Why Do They Stay.“ *Journal of Marriage and Family* 38 (4): 659-668. *EBSCO*. Web. 19. srpanj 2017.
30. Giddens, Anthony (2007). *Sociologija*. Zagreb: Nakladni zavod Globus. Print.
31. Gómez, Anu M. (2011). „Testing the Cycle of Violence Hypothesis: Child Abuse and Adolescent Dating Violence as Predictors of Intimate Partner Violence in Young Adulthood.“ *Youth & Society* 43 (1): 171-192. *Sage*. Web. 10. srpanj 2017.
32. Hall Smith, Paige, White, Jacquelin W., Holland, Lindsay J. (2003). „A Longitudinal Perspective on Dating Violence Among Adolescent and College-Age Women.“ *American Journal of Public Health* Vol. 93, No. 7: 1104-1109. *The Jama Network*. Web. 10. srpanj 2017.
33. Hamby, Sherry, Jackson, Amy. (2010). „Size Does Matter: The Effects of Gender on Perceptions of Dating Violence.“ *Sex Roles* 63: 324-331. *Springer*. Web. 10. srpanj 2017.
34. Heise, Lori (1998). „Violence Against Women: An Integrated, Ecological Framework.“ *Violence Against Women* Vol. 4, No. 3: 262-290. *Sage*. Web. 22. srpanj 2017.
35. Hickman, Laura J., Jaycox, Lisa H., Aronoff, J. (2004). „Dating Violence among Adolescents: Prevalence, Gender Distribution, and Prevention Program Effectiveness.“ *Trauma, Violence & Abuse* Vol. 5, No. 2: 123-142. *Sage*. Web. 11. srpanj 2017.

36. Hodžić, Amir (2007). *Nasilje ne prolazi samo od sebe*. Zagreb: CESI. Print.
37. Howard, Donna E., Wang, Min Qi. (2005) „Psychosocial correlates of U.S. adolescents who report a history of forced sexual intercourse.“ *Journal of Adolescent Health* 36: 372-379. ELSEVIER. Web. 10. srpanj 2017.
38. *Hrvatski jezični portal*. URL: <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search> (15. siječanj 2017.)
39. Jackman, Mary R. (2006). „Gender, Violence, and Harassment.“ *Handbook of the Sociology of Gender*. Ur. Janet Saltzman Chafetz. New York: Springer. 275-317. Print.
40. Katz Rothman, Barbara (1989). „Women as Fathers: Motherhood and Child Care under a Modified Patriarchy.“ *Gender and Society* Vol. 3, No. 1: 89-104. Sage. Web. 19. srpanj 2017.
41. *Kazneni zakon Republike Hrvatske* (2013). URL: <http://propisi.hr/print.php?id=11365> (17. travanj 2017.)
42. Klasnić, Ksenija (2011). „Ekonomsko nasilje nad ženama u intimnim vezama u hrvatskom društvu – konceptualne pretpostavke.“ *Socijalna ekologija: časopis za ekološku misao i sociologijska istraživanja okoline* 20 (3): 335-356. Hrčak. Web. 8. srpanj 2017.
43. Klasnić, Ksenija. (2014). *Konstrukcija i evaluacija skala namijenjenih mjerenju prepoznavanja i iskustava ekonomskog nasilja nad ženama u intimnim vezama*. Zagreb: Doktorski rad. Print.
44. Korchmaros, Josephine D., Ybarra, Michele L., Langhinrichsen-Rohling, Jennifer, Lenhart, Amanda. (2013). „Perpetration of Teen Dating Violence in a Networked Society.“ *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*. Vol. 16, No. 8: 561-567. EBSCO. Web. 10. srpanj 2017.
45. Krishnaraj, Maithreyi (2007). „Understanding Violence against Women.“ *Economic and Political Weekly* Vol. 42, No. 44. JSTOR. Web. 23. svibanj 2017.
46. Lawson, Jennifer. (2012). „Sociological Theories of Intimate Partner Violence.“ *Journal of Human Behavior in the Social Environment* 22: 572-590. EBSCO. Web. 20. srpanj 2017.
47. Liu, Ruth X., i Kaplan, Howard B. (2004). „Role Stress and Agression among Young Adults: The Moderating Influences of Gender and Adolescent Agression.“ *Social Psychology Quarterly* 67: 88-102. JSTOR. Web. 23. svibanj 2016.

48. Lowry, Richard., et. al. (1995) „Adolescents at Risk for Violence.“ *Educational Psychology Review* 7: 7-39. *JSTOR*. Web. 23. svibanj 2016.
49. Michalski, Joseph H. (2004). „Making Sociological Sense Out of Trends in Intimate Partner Violence.“ *Violence Against Women* Vol. 10, No. 6: 652-675. *SAGE*. Web. 11. srpanj 2017.
50. Mihalic, Sharon (2007). „Social Learning Theory and Family Violence.“ *Encyclopedia of Domestic Violence*. Ur. Nicky Ali Jackson. New York: Routledge. 645-653. Print.
51. Miller, Darcy (1993). „Sexual and Physical Abuse Among Adolescent Offenders: Gender Differences and Implications for Programming.“ *Journal of Correctional Education (1974-)* 44: 146-151. *JSTOR*. Web. 23. svibanj 2016.
52. Morrison, Andrew, Ellsberg, Mary i Bott, Sarah (2007). „Addressing Gender-Based Violence: A Critical Review of Interventions.“ *The World Bank Research Observer* 22: 25-51. *JSTOR*. Web. 23. svibanj 2016.
53. Mouradian, Vera E. (2000). *Abuse in Intimate Relationships: Defining the Multiple Dimensions and Terms*. National Violence Against Women Prevention Research Center. URL: <https://mainweb-v.musc.edu/vawprevention/research/defining.shtml> (8. srpanj 2017.)
54. Mulford, Carrie F. i Blachman-Demner, Dara R. (2013). „Teen Dating Violence: Building a Research Program Through Collaborative Insights.“ *Violence Against Women* 19 (6): 756-770. *Sage*. Web. 10. srpanj 2017.
55. Muñoz-Rivas, Marina J., Graña, Jose Luis, O'Leary, Daniel, González, M. Pilar. (2007). „Aggression in Adolescent Dating Relationships: Prevalence, Justification, and Health Consequences.“ *Journal of Adolescent Health* 40: 298-304. *ELSEVIER*. Web. 14. srpanj 2017.
56. National Institute of Justice. (2017). *Teen Dating Violence*. URL: <https://www.nij.gov/topics/crime/intimate-partner-violence/teen-dating-violence/pages/welcome.aspx> (13. srpanj 2017.)
57. Nikolić Ristanović, Vesna (2011). „Rod i nasilje.“ *Uvod u rodne teorije*. Ur. Ivana Milojević i Slobodanka Markov. Novi Sad: Mediterran Publishing. 337-346. Print.
58. Olsen, Emily O'Malley, Vivolo-Kantor, Alana, Kann, Laura. „Physical and Sexual Teen Dating Violence Victimization and Sexual Identity Among U.S.High School Students, 2015.“ (2017) *Journal of Interpersonal Violence* 00(0): 1-20. *SAGE*. Web. 10. srpanj 2017.

59. Olshen, Elyse, McVeigh, Katharine H., Wusch-Hitzig, Robin A., Rickert, Vaughn I. (2007). „Dating Violence, Sexual Assault, and Suicide Attempts Among Urban Teenagers.“ *Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine* 161: 539-545. *The Jama Network*. Web. 10. srpanj 2017.
60. Parker, Elizabeth M., Debnam, Katrina, Pas, Elise T., Bradshaw, Catherine P. (2015). „Exploring the Link Between Alcohol and Marijuana Use and Teen Dating Violence Victimization Among High School Students: The Influence of School Context.“ *Health Education & Behavior* Vol 43 (5): 528-536. *Sage*. Web. 10. srpanj 2017.
61. *Program aktivnosti za sprječavanje nasilja među djecom i mladima*. (2004). Zagreb: Vlada Republike Hrvatske. URL: http://www.dijete.hr/websites/dijete.hr/attachments/068_Program%20aktivnosti%20za%20sprjecavanje%20nasilja%20medju%20djecom%20i%20mladima.pdf (17. travanj 2017.)
62. Próspero, Moisés (2007). „Young Adolescent Boys and Dating Violence.“ *Affilia: Journal of Women and Social Work* 22: 271-280. *SAGE JOURNALS*. Web. 15. siječanj 2017.
63. *Protokol o postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima* (2004). Zagreb: Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti. URL: http://www.dijete.hr/websites/dijete.hr/attachments/068_Protokol%20o%20postupanju%20u%20slucaju%20nasilja%20medju%20djecom%20i%20mladima.pdf (17. travanj 2017.)
64. *Protokol o postupanju u slučaju seksualnog nasilja* (2014). Ur. Helena Štimac Radin. Zagreb: Ured za ravnopravnost spolova Vlade Republike Hrvatske. URL: https://www.mup.hr/UserDocsImages/PDF/Ravnopravnost%20spolova/prijelom_online_protokol.pdf (28. srpanj 2017.)
65. Radačić, Ivana (2014). „Značajke seksualnog nasilja, međunarodni standardi i problemi stereotipa i mitova.“ *Seksualno nasilje*. Zagreb: TIM press. 11-31. Print.
66. Renzetti, Claire M. (2008). „Feminist Theories of Interpersonal Violence.“ *Encyclopedia of Interpersonal Violence – Volumes 1 & 2*. Ur. Claire M. Renzetti i Jeffrey L. Edleson. Los Angeles: Sage Publications Inc. 271-272. Print.
67. Rickert, Vaughn I., Wiemann, Constance M., Vaughan, Roger D., White, Jacquelyn W. (2004). „Rates and Risk Factors for Sexual Violence Among an Ethnically Diverse Sample of Adolescents.“ *Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine Journal* 158: 1132-1139. *JAMA*. Web. 10. srpanj 2017.

68. Ritzer, Georg (1997). "Suvremene feminističke teorije." *Suvremena sociološkijska teorija*. Zagreb: Nakladni zavod globus. 297-344. Print.
69. Sears, Heather, Byers, E. Sandra, Whelan, John J., Saint-Pierre, Marcelle. (2006) „If It Hurts You, Then It Is Not a Joke.“ *Journal of Interpersonal Violence* 21: 1191-1207. *SAGE JOURNALS*. Web. 15. siječanj 2017.
70. Sears, Heather A., Byers, E. Sandra, Price, E. Lisa. (2007). „The co-occurrence of adolescent boys' and girls' use of psychologically, physically, and sexually abusive behaviours in their dating relationships.“ *Journal of Adolescence* 30: 487-504. *Elsevier*. Web. 11. srpanj 2017.
71. SeZaM. (2010). *O nama*. URL: <http://www.sezamweb.net/hr/o-nama/> (2. travanj 2017.)
72. SeZaM. (2008). *Šutnja nije zlato Nacionalna kampanja za prevenciju rodno uvjetovanog nasilja*. URL: <http://www.sezamweb.net/sutnjanijezlato/> (2. travanj 2017.)
73. Shields, Nancy, Fiesler, Carlie, Gross, Cassie, Hilburg, Meredith, Koechig, Nick, Lynn, Randy, Williams, Brandi. (2010) „Comparing the Effects of Victimization, Witnessed Violence, Hearing about Violence, and Violent Behavior on Young Adults.“ *Journal of Applied Social Science* 4: 79-96. *JSTOR*. Web. 23. svibanj 2016.
74. Silverman, Jay G., Raj, Anita, Mucci, Lorelei A., Hathaway, Jeanne E. (2001). „Dating Violence Against Adolescent Girls and Associated Substance Use, Unhealthy Weight Control, Sexual Risk Behavior, Pregnancy, and Suicidality.“ *JAMA* Vol. 286, No. 5: 572-579. *The Jama Network*. Web. 10. srpanj 2017.
75. Smith, Paige Hall, White, Jacquelyn W (2001). *Developmental Antecedents of Violence Against Women: A Longitudinal Perspective*. National Criminal Justice Reference Service. Web. 26. veljače 2017.
76. Smokowski, Paul R., Bacallao Martica. (2011). Assimilation. *Encyclopedia of Adolescence*. Ur. Roger J.R. Levesque. New York: Springer. 187-196. Print.
77. Swart, Lu-Anne, Stevens, Mohamed S. G., Ricardo, Izabel. (2002). „Violence in adolescents' romantic relationships: findings from a survey amongst school-going youth in a South African community.“ *Journal of Adolescence* 25: 385-395. *Idealibrary*. Web. 10. srpanj 2017.
78. Udruga BUDEM. (2017). *Mladi aktivno za ravnopravnost*. URL: <http://www.zvono.eu/clanak.php?id=2471&c=1&r=1&width=1366&Height=768> (28. kolovoz 2017.)

79. UN General Assembly (1993). *Declaration on the Elimination of Violence against Women, A/RES/48/104*. URL: <http://www.un.org/documents/ga/res/48/a48r104.htm> (8. srpnja 2017.)
80. Vagi, Kevin, J., O'Malley Olsen, E., Basile, Kathleen C., Vivolo-Kantor, Alana M. (2015). „Teen Dating Violence (Physical and Sexual) Among US High School Students – Findings From the 2013 National Youth Risk Behavior Survey.“ *JAMA Pediatrics* Vol. 169, No. 5: 474-482. *The JAMA Network*. Web. 10. srpanj 2017.
81. Wiklund, Maria, Malmgren-Olsson, Eva-Britt, Bengs, Carita, Öhman, Ann. (2010) „„He Messed Me Up”: Swedish Adolescent Girls' Experiences of Gender-Related Partner Violence and Its Consequences Over Time.“ *Violence Against Women* 16: 207-232. *SAGE JOURNALS*. Web. 15. siječanj 2017.
82. Yahner, Jennifer, Dank, Meredith, Zweig, Janine M., Lachman, Pamela. (2015). „The Co-Occurrence of Physical and Cyber Dating Violence and Bullying Among Teens.“ *Journal of Interpersonal Violence* 30 (7): 1079-1089. *Sage*. Web. 10. srpanj 2017.
83. Yuan, Nicole P., Koss, Mary P. (2008). „Rape/Sexual Assault.“ *Encyclopedia of Interpersonal Violence – Volumes 1 & 2*. Ur. Claire M. Renzetti i Jeffrey L. Edleson. Los Angeles: Sage Publications Inc. 583-586. Print.
84. *Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji* (2003). URL: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2003_07_116_1586.html (28. srpanj 2017.)